

Tilburg University

De ME en 'de gebeurtenissen op 30 april 1980'

Fijnaut, C.J.C.F.

Published in:
Delikt en Delinkwent

Publication date:
1981

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):
Fijnaut, C. J. C. F. (1981). De ME en 'de gebeurtenissen op 30 april 1980'. *Delikt en Delinkwent*, 11(3), 172-202.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

CYRILLE FIJNAUT

De ME en 'de gebeurtenissen op 30 april 1980'

'Het lijkt allemaal al lang geleden, maar
de overheid heeft een goed geheugen
voor ordeverstoringen.'

(J. Siebelink. *De herfst zal schitterend zijn*, p. 168).

I. Inleiding

Bij de voorbereiding van het 'Amsterdam-nummer' werd afgesproken dat één artikel zou worden gewijd aan de ME op die dag. Het gemak waarmee deze afspraak werd gemaakt staat in een schril contrast met de moeite die het mij heeft gekost om haar op een behoorlijke manier na te komen.

Allereerst wil ik niet verhullen dat ook ik me kwaad heb gemaakt over de steniging van de ME op de 30ste april, zoals die op de TV werd getoond, en dat het enige tijd heeft geduurd alvorens ik het gevoel had weer met de nodige emotionele distantie de gebeurtenissen van die dag te kunnen overzien. De tweede reden waarom het schrijven van dit artikel geen sinecure is geweest, sluit hier nauw bij aan: de massale bijval die het optreden van de ME die dag heeft gekregen, maakt het de onderzoeker moeilijk om zich te 'distantiëren' van dit apparaat. Hoe nodig zulk een manoeuvre immers ook is om met enige zin over een in wezen controversieel onderwerp als de ME te schrijven, in deze omstandigheden wordt het al gemakkelijk uitgelegd als 'negatieve kritiek' op de ME en als een duidelijke of stilzwijgende keuze voor de stenen-gooiers en de stang-vechters. (*1) Dit brengt mij dan bij de derde reden. Ook al is een aparte beschouwing over de ME volkomen op zijn plaats: persoonlijk vind ik dat de aandacht het meest moet uitgaan naar degenen die op die dag en op andere dagen de ME hebben bevochten. En dan zeker niet alleen in strafrechtelijke termen, want daar komt men niet mee zoals door befaamde geschiedschrijvers van ordeverstoringen als R. Cobb,

(*1) Hierbij mag ik herinneren aan de woorden van burgemeester Polak van Amsterdam op de nieuwjaarsbijeenkomst van de Amsterdamse politie: 'Lieden die stenen gooien met de bedoeling andere mensen te raken, worden niet gecriminaliseerd, ze gedragen zich crimineel. Wie zelfs de schijn van goedpraten daarvan openlaat, staat aan de verkeerde kant' (De Volkskrant, 6 januari 1981). Bevorderlijk voor een open discussie over 'de gebeurtenissen' in Amsterdam het afgelopen jaar zijn evenmin uitspraken als deze: 'Niemand kan de politie thans nog, zonder zichzelf belachelijk te maken, een escalerende rol in conflict-situaties in de orde van grootte als in het geval van de Grote Wetering opnieuw weer werd gemanifesteerd, toeschrijven' (G. Koffeman in *Kontakt*, uitgave van de Algemeen Christelijke Politiefederatie, 4, 1980, 23, p. 5).

G.J. Rude en de Tilly's genoegzaam is aangetoond. (*2) Wie de ongeregelheden van 30 april en de tegenstanders van de ME daarin ernstig neemt, kan zich niet genoeg het uitgangspunt van Barrington Moore jr. in het onderzoek van dit soort verschijnselen ter harte nemen, nl. dat de handhaving van orde en rust vóór alles erin moet bestaan 'to settle the quarrels that arise among subjects and between subjects and ruler in a manner that all parties will regard as basically fair'. (*3) Dit neemt niet weg dat de rol van o.a. de politie in de handhaving van de (openbare) orde en dus in de politieke beheersing van de samenleving niet mag worden onderschat en nadere studie verdient. (*4) Tenslotte werd dit artikel niet moeiteloos geschreven omdat er aan de ene kant wel van alles valt te schrijven over de gebeurtenissen op 30 april, maar aan de andere kant degelijk empirisch materiaal voor een uitgebreide analyse niet voorhanden is en ook niet kon worden verzameld.

Om deze laatste reden is het dan ook onmogelijk de rol van de ME in de ongeregelheden van de 30ste april hier te onderwerpen aan een nader onderzoek. Wat het verloop van de gebeurtenissen op die dag betreft kunnen op dit ogenblik alleen maar persoonlijke indrukken worden weergegeven. Zo heeft 't mij vooral getroffen dat er ondanks de talrijke gewelddadige confrontaties tussen demonstranten en ME géén doden en naar verhouding betrekkelijk weinig zwaar-gewonden zijn gevallen, en dat er slechts een gering aantal aanhoudingen is verricht. Verder is het in het kader van dit artikel ook niet mogelijk om diep in te gaan op de algemene inzet van de ME die dag en op de voorbereiding hiervan. Van overheidswege is hier trouwens al een en ander over gepubliceerd. Hierna zullen alleen enige aspecten van deze inzet worden belicht die in de betrokken publicaties n.m.m. onvoldoende aan bod zijn gebracht. De meeste aandacht zal uitgaan naar de evaluatie van die dag met het oog op de verdere ontwikkeling van de ME. Niet dus omdat over dit onderwerp veel materiaal kon worden verzameld, maar omdat dit mij op dit ogenblik het belangrijkste punt voor onze samenleving en zeker voor ons politieke bestel lijkt te zijn: hoe zal in de toekomst de politieke handhaving van de openbare orde in geval van grote (gewelddadige) sociale conflicten plaats vinden? Maar ook dit onderwerp kan hier niet uitputtend worden behandeld. Zo zal b.v. niet worden ingegaan op de beoordeling van de ME door de demonstranten, ook al wordt dit oordeel in het openbaar ten onrechte goeddeels verwaarloosd. Zowel om politieke redenen als om politieke redenen zou het juist goed zijn dat de reacties in Kraakkranten enz. op het optreden van de ME zouden worden bekeken en openlijk zouden worden bediscussieerd. In ieder geval is het onverstandig om demonstranten, ook

(*2) R. Cobb. *The Police and the people. French popular protest, 1789-1820*. London, 1972, G. Rude. *The crowd in history. A study of popular disturbances in France and England, 1730-1848*, New York, 1964. Ch. Tilly, L. Tilly and R. Tilly. *The rebellious century, 1830-1930*. London, 1975.

(*3) Barrington Moore, jr. *Injustice. The social bases of obedience and revolt*. New York, 1978, 21.

(*4) C. Fijnaut. *Opdat de macht een toevlucht zij? Een historische studie van het politie-apparaat als een politieke instelling*. Antwerpen, 1979, 2 Dln.

gewelddadige demonstranten, op dit punt als 't ware het recht van spreken te ontzeggen: dit kan het risico van gewelddadige botsingen met de politie alleen maar vergroten. Ik vraag me b.v. af of de verpletterende indruk die de militaire politie-actie van maandag 3 maart bij de Vondelstraat op een aantal protesterende jongeren heeft gemaakt, niet een van de factoren is geweest die de ongemeen heftige acties tegen de ME op 30 april kan verklaren? Met andere woorden: was dit geen Pyrrhus-overwinning?. (*5)

Mede op grond van het vorenstaande is het met het oog op de toekomstige politieke handhaving van de openbare orde op dit ogenblik meer aangewezen om na te gaan hoe de ongeregelde heden van 30 april door de politie en door ambtelijk en politiek verantwoordelijke organen worden beoordeeld en welke lering zij er uit hebben getrokken of trekken voor de organisatie van het politieapparaat ter uitvoering van deze politieke zo belangrijke taak. De keuze van dit onderwerp spreekt welhaast vanzelf: zij hebben de macht en plicht om deze organisatie, die een zeer belangrijke invloed kan uitoefenen op het ontstaan en op het verloop van ongeregelde heden, aan een onderzoek te onderwerpen en zonodig te herzien. Om deze beoordeling en de hieraan gerelateerde discussie over de ME zo goed mogelijk te achterhalen en te begrijpen werden tal van gepubliceerde en ongepubliceerde documenten over de ontwikkeling van de ME resp. van de marechaussee en over de 'politieke evaluatie' van hun optreden op 30 april verzameld, en werden op grond daarvan enkele gesprekken gevoerd met vertegenwoordigers van de meest bij de kwestie betrokken instellingen. (*6)

Uit deze aanpak blijkt al dat in dit artikel niet enkel zal worden gehandeld over 'de ME op de 30e april'. Dit kan niet, ook al zou men het nog zo graag willen: zowel de inzet van ME en marechaussee op die dag als de beoordeling van wat zij hebben meegemaakt, gaan verder dan de gebeurtenissen van die dag. Beide zaken zijn niet alleen verstrengeld met andere ongeregelde heden en

(*5) Bij wijze van voorbeeld wil ik hier de volgende passage uit *De Vondelstraat. Verslagen van radio-stad 29 februari-3 maart 1980* (Van Gennep, Amsterdam, 1980, p. 192) citeren: 'Ook de tijd van lijdelijk verzet lijkt voorbij. Eén van de krakers zei daarover na de Vondelstraat: 'Er liepen mensen met knuppels en stenen rond. En terecht. De Mobiele Eenheid moest een keer afgestraft worden. Maar als alle vijfhonderd mensen een knuppel hadden gehad was er niemand van de politie thuisgekomen. Toen de tanks binnenreden waren er geen molotovcocktails. Als ze er waren geweest had ik ze gegooid'. Voor een algemeen verslag van 'de Vondelstraat' uit krakershoek leze men de Amsterdamse Kraakkrant (nr. 37) van maart 1980. Om te voelen hoezeer dit grimmige verslag contrasteert met de beoordeling van de situatie door het voornaamste betrokken politiekorps, leze men vervolgens het verslag van de gebeurtenissen daar in *Ons Wapen*, 26, 1980, 4, p. 197, 200, dat wel wat begrip voor krakers tentoonspreidt en uitdrukkelijk vermeldt dat 'niemand bij een dergelijk gebeuren (wint)', maar dat toch vooral de geleverde prestatie en het politieke belang daarvan onderstreept.

(*6) Voor de ruime, aangename en openhartige medewerking wil ik hier speciaal bedanken W.A. Berndsen, chef van de Hoofdafdeling Algemene Dienst — Bureau Bewapening, Kleding, Uitrusting en Mobiele Eenheid, en A.J.A. Steen, chef van het Stafbureau Recherche, van de gemeentepolitie te Amsterdam, J.B. de Jong en N. Rop, hoofd resp. medewerker van het Bureau Paraatheid, Directie Politie, Ministerie van Binnenlandse Zaken, F.J. Van Lier en J.C. Schipper, chef en hoofdofficier toegevoegd van de Staf van de Koninklijke Marechaussee, en W.A. de Kraker, directeur van de Centrale Opleiding Mobiele Eenheden, en A.P. Geelof, hoofd van de Afdeling Voorlichting, van het Korps Rijkspolitie.

andere problemen die zich het afgelopen jaar hebben voorgedaan, maar zij werken ook de discussie in de hand over de hele organisatie van de politie met betrekking tot omvangrijke, collectieve en gewelddadige verstoringen van de openbare orde. En — zoals men weet — dateert deze organisatie niet van vandaag of gisteren en vormt zij niet een van de minst netelige problemen in het Nederlandse staatsbestel.

Omdat het ook onmogelijk is die beoordeling en deze discussie hier in hun geheel te bespreken wordt verderop alleen ingegaan op de reactie of de gewelddadige ongeregelheden van de (Amsterdamse) politie en de marechaussee, van het Amsterdamse stadsbestuur, van de politievakbonden, van de meest betrokken minister(ie)s en de Tweede Kamer, voorzover die reactie betrekking heeft op de organisatie en tactiek waarvoor door de politie bij dit soort ordeverstoringen wordt, moet of kan worden gekozen, en op de vraag hoever de taak van de (gemeente- en rijks)politie hierbij gaat. Dit lijken mij — en niet mij alleen — de twee belangrijkste punten te zijn. Meer in het bijzonder zullen vervolgens de twee voornaamste en onderling verbonden hete hangijzers in deze beide kwesties worden aangepakt: de toekomstige ontwikkeling van de ME en de ingebruikneming van rubberkogels.

II. De inzet van politie en marechaussee op 30 april met het oog op de handhaving van de openbare orde

Door de gegevens uit enige documenten (*7) naast elkaar te leggen kan men zich ongeveer een beeld vormen van het aantal eenheden en personen dat in het kader van de troonswisseling op de been was gebracht. Naast de 700 man van de ME-gemeentepolitie Amsterdam (zo'n 15 pelotons) werden er 16 pelotons ME-gemeentepolitie (756 man), 9 pelotons ME-rijkspolitie (450 man) en 20 pelotons marechaussee (602 man), alle afkomstig uit het gehele land, ingezet. In totaal dus 60 pelotons ME-politie en marechaussee oftewel 2500 manschappen. Telt men hier dan nog het personeel van de geüniformeerde speciale eenheden (BRATA-groepen, ruiters, hondenbrigade, motorrijders en waterwerpers), zo'n 150 personen alles bij elkaar, en het personeel van de verkenningseenheden en de aanhoudingseenheden, zo'n 40 personen, bij dan komt men in totaal uit op een 'nationale ME' van ± 2700 manschappen. Hoeveel leden van de CRI, de BVD, de ID en de MID achter de schermen van deze ME hebben geopereerd, is mij uiteraard onbekend. Wel leenden politie en marechaussee uit 't gehele land ook nog eens ruim 700 man van geüniformeerde afdelingen en bijna 600 man recherche uit aan Amsterdam. Samen met leden van de Amsterdamse gemeentepolitie vormde een gedeelte

(*7) Tweede Kamer, Z. 1979-1980, 16 213, nr. 2 (Brief van de ministers van binnenlandse zaken en van justitie over de 'Gebeurtenissen in Amsterdam op 30 april 1980'), Bijlage 1. Zie verder de gesprekken met W.A. Berndsen, J.H.L. Nicaise en A.J.A. Steen over deze gebeurtenissen in het Algemeen Politieblad, 129, 1980, 13, p. 307-311, p. 313-315. Belangrijk in dit verband is ook het artikel 'De inhuldiging van onze nieuwe Koningin' in *Ons Wapen*, 26, 1980, 5, p. 239-243.

van het geüniformeerde personeel een 'vredesmacht' van 800 man binnen de afzetting rond het paleis en de Nieuwe Kerk. In totaal stonden er dus zo'n 3500 politiemensen direct in voor de handhaving van de openbare orde. Op de 30ste zelf waren 1500 ME'ers en marechaussees, verdeeld over 26 pelotons, in dienst.

Het spreekt vanzelf dat de verzameling, de verzorging, de logistieke ondersteuning en de operationele inzet van zo'n, toch zeker voor Nederlandse begrippen, gigantische en complexe politiemacht – minister Wiegel noemde in de Tweede Kamer de ME een keer 'politietroepen': historisch gezien niet zo'n gelukkige maar in dit verband wel een opmerkelijke benaming (*8) – omvangrijke en moeilijke zaken zijn. Om ze goed te doen verlopen werd naar het nieuwe model van de 'politieorganisatie bij grootschalig optreden' en op basis van de ervaringen opgedaan bij de U.C.-demonstratie op 4 maart 1978 te Almelo, een staf o.l.v. een algemeen commandant gevormd. (*9) Deze staf werd onderverdeeld in een 'staf evenement', een 'staf openbare orde' en een 'bijzondere staf'. De 'ME-macht' en de 'vredesmacht' ressorteerden onder de 'staf openbare orde' resp. de 'staf evenement'. De eerstgenoemde macht was verder op de volgende wijze ingedeeld: bataljons, compagnieën/eskadrons, pelotons, secties, groepen en ploegen. Deze politieke organisatie was op haar beurt geplaatst onder de controle van een beleidscentrum, waarin de burgemeester, de hoofdofficier van justitie (of hun vervangers) en de korpschef voortdurend aanwezig waren, vergezeld van vertegenwoordigers 'van de meest betrokken bewindslieden'. Op het ministerie van binnenlandse zaken was daarenboven een coördinatiecentrum ingericht met het oog op de regeling van de bijstand. (*10)

De redenen waarom zulk een ordemacht op de been werd gebracht, zijn niet ver te zoeken. Vanzelfsprekend moesten er in ieder geval enige maatregelen worden genomen 'ten einde de plechtigheden een ongestoord verloop te doen hebben', die de inzet van een zo groot aantal politiemensen hadden gevergd. Dat er een dergelijke grootschalige ME-organisatie is opgezet was in hoofdzaak het gevolg van 'de gebeurtenissen op 29 januari en 3 maart en de leuzen en vlugschriften, die er niet om logen daarna'. (*11)

(*8) Tweede Kamer, Handelingen, Z. 1979-1980, 26-28 augustus 1980, 5891.

(*9) Voor een beschrijving van de ME-organisatie bij de UC-demonstratie zie P.E. IJzerman *Politie naast betogers*. Het Tijdschrift voor de Politie, 40, 1978, 5, p. 245-252. In het slot van zijn artikel stelde P.D. IJzerman voor om een kleine studiegroep samen te stellen voor de bestudering van de 'bevelvoering en strafvorming' in de ME bij grote demonstraties e.a. Dit voorstel sloeg kennelijk aan, want nog in december 1978 en in maart 1979 kwam zo'n studiegroep bijeen en maakte een rapport over de *Politieorganisatie bij grootschalig optreden* (niet-gepubliceerd).

(*10) Tweede Kamer, Z. 1979-1980, 16 213, nr. 2. Interview met F. Wagenaar en A.A. Smit in het Algemeen Politieblad 129, 1980, 13, p. 311-313.

(*11) Zie het reeds geciteerde interview met W.A. Berndsen. Overigens zag niet alleen de politie onheilspellende voortekenen. In *De Groene*, die er moeilijk van kan worden beticht op de hand van de politie te zijn, verscheen op 23 april een artikel van Ben Hamburger over *De effecten van een demonstratie met effecten*, waarin weliswaar het leger en de ME werden beschuldigd van de provocatie 'om van een jaarlijks volksfeestje een gepantserd privé-feestje te maken', maar waarin toch ook de mobilisatie van de kraakbeweging voor een veldslag met de ME werd gehekelde.

Was er vooral op grond van deze ervaring toen al een grootscheepse ME-organisatie opgebouwd, verantwoordelijke politiefunctionarissen waren er zich niet minder van bewust dat de daadwerkelijke inzet van mobiele eenheden provocerend en escalerend zou werken. (*12) Mede hierom werd bepaald dat de ME zoveel mogelijk uit het zicht moest worden opgesteld en dat haar inzet tot het uiterste moest worden uitgesteld d.w.z. tot wanneer de 'vredesmacht' de afzetting op de Dam niet langer kon handhaven en hiertoe ook geen andere mogelijkheden openstonden. Verder werden er met het oog op mogelijk provocatief optreden van 'activisten' enkele algemene 'tolerantiegrenzen' vastgesteld, bv. dat in principe *niet* zou worden opgetreden tegen (massale) kraakacties maar wel tegen plundering en systematische vernieling. Deze grenzen waren mede getrokken op grond van het oordeel dat verdachten van ernstige strafbare feiten zoveel mogelijk dienden te worden aangehouden, ook al omdat het 'achterwege blijven van justitieel optreden in zulke gevallen verdergaand geweld in de hand werkt en niet kan worden verdedigd' tegenover o.a. de politie die somtijds aan levensgevaarlijke situaties wordt blootgesteld. Het probleem was (en is) echter dat het merendeel van de rechercheurs die voor deze taak zou kunnen worden ingezet, in beslag werd genomen door persoons- en objectbeveiliging, en dat het in het algemeen 'als rechercheur levensgevaarlijk is je onder de demonstranten te mengen'. Hierom kon er maar ternauwernood één aanhoudingseenheid worden geformeerd en is er van het justitiële optreden niet veel terechtgekomen. De 'handhaving der openbare orde' was primair.

Een punt apart is verder de regeling m.b.t. het gebruik van geweldsmiddelen door de politie, meer speciaal van vuurwapens i.c. pistolen en karabijnen. Algemeen gesproken moet hiervan worden gezegd dat door de korpsleiding het eventuele gebruik hiervan *zêér strak* aan banden werd gelegd, en dat uitdrukkelijk werd bepaald dat er, buiten het geval van individueel noodweer, onder geen enkel beding gericht mocht worden geschoten. (*13)

Hierna zal nog op diverse punten van vorenstaande beschrijving van de geplande inzet van de ME en de marechaussee worden teruggekomen. Tot besluit van deze beschrijving wil ik nog slechts de opmerking maken dat de politie kennelijk rekende op ernstige ongeregelde heden op de 30ste april maar

(*12) In het in noot 11 aangehaalde interview zegt W.A. Berndsen: 'Natuurlijk kan ik niet ontkennen, dat ieder verschijnen van ME-eenheden een escalerend karakter heeft. Ook dit onderwerp zal moeten worden onderzocht; of je bepaalde situaties niet éérst langs de weg der geleidelijkheid kan oplossen. Ik vind, dat er te weinig wordt ingezien, dat vrijwel ieder ME-optreden vaak verstrekkende en ongewilde consequenties kan hebben'. Ook P.D. IJzerman geeft in zijn artikel (zie noot 9) blijk van eenzelfde opvatting. Minister Wiegel is echter de tegenovergestelde mening toegedaan. Blijkens zijn uitspraken in de Tweede Kamer bij de behandeling van de inmiddels roemruchte 'gebeurtenissen in Amsterdam op 30 april 1980' gaat hij er immers van uit dat 'het inzetten van veel manschappen in precarie situaties eerder de-escalerend dan escalerend werkt'. Tweede Kamer, Handelingen, Z. 1979-1980, 26-28 augustus 1980, 5891.

(*13) Tweede Kamer, Z. 1979-1980, 16 213, nr. 2. Gemeenteblad, Afd. I, nr. 619, Nota inzake de gebeurtenissen op 30 april 1980, 1378. Zie verder ook het al vermelde interview met A.J.A. Steen (noot 7).

dat zij in elk geval zich in de gegeven, buitengewoon moeilijke, omstandigheden ongetwijfeld ook veel moeite heeft getroost om het uitbreken hiervan te vermijden resp. de omvang en de gevolgen ervan zoveel mogelijk te beperken. Dit neemt niet weg dat het treffen van de veiligheidsmaatregelen zélf en de vele publiciteit hierover, evengoed als de mobilisatie van (gedeelten van) de kraakbeweging, in ogenschouw moeten worden genomen bij het zoeken naar een verklaring voor het keiharde treffen tussen politie en demonstranten op de 30ste april 1980.

III. De beoordeling van de ongeregelde heden door de politie en door ambtelijk en politiek verantwoordelijke organen

De onvermijdelijke ongeregelde heden braken op de middag uit toen een groep met stenen en stokken gewapende demonstranten in de buurt van de Dam kwam en de 'gewoon' geüniformeerde agenten van de 'vrede smacht' hen volgens hun commandant niet langer konden tegenhouden; toen werd beslist 'om het door de ME te laten overnemen'. (*14)

Het spreekt welhaast vanzelf dat de lering die de politie en de ambtelijk resp. politiek verantwoordelijke organen uit de ongeregelde heden bij de Vondelstraat, op de 30e april en ter gelegenheid van spectaculaire ontruimingen hebben getrokken met het oog op de organisatie van de politieële handhaving van de openbare orde, aan de ene kant teruggaat tot hun globale beoordeling van deze ongeregelde heden en aan de andere kant tot hun ervaringen met resp. berichten over de ME in de gevechten. Om een en ander te achterhalen en te beschrijven, wordt hierna achtereenvolgens nagegaan: (*15)

(*14) Interview met J.H.L. Nicaise in het Algemeen Politieblad, 129, 1980, 13, p. 313.

(*15) Hierbij wordt alleen gebruik gemaakt van de al dan niet gepubliceerde algemene verslagen over de ongeregelde heden. Om de omvang van dit artikel te beperken is er vrijwel volledig van afgezien om ook allerhande krantenberichten, interviews in dag- en weekbladen te betrekken in deze analyse. Trouwens, op basis van mijn eigen 'knipselkrant' meen ik te mogen zeggen dat de dag- en weekbladpers t.o.v. deze verslagen niet veel nieuws bevat. Meer in het bijzonder wordt hier – naast de mij mondeling verstrekte informatie – gebruik gemaakt van de volgende documenten: *Evaluatienota Mobiele Eenheid 30 april 1980* (opgemaakt aan de hand van de evaluatieverslagen van de 'staf openbare orde', van alle operationele commandanten en van de liaison/verbindingsofficieren), Amsterdam, augustus 1980 (niet gepubliceerd); het Algemeen Politieblad van 21 juni 1980 (jrg. 129, nr. 13); de *Nieuwjaarsrede* van hoofdcommissaris J. Valken (d.d. 5/1/1981, niet gepubliceerd); *Gemeentebld* van de stad Amsterdam, Afd. 1, nr. 619 Nota inzake de gebeurtenissen op 30 april 1980, en Afd. 2, raadsvergadering d.d. 21 mei 1980 over deze nota; diverse afleveringen van De Politie, Orgaan van de Nederlandse Politiebond, jaargang 1980 (speciaal de nrs. 11, 12/13, 14, 18, 20 en 22), van Kontakt, uitgave van de Algemeen Christelijke Politiefederatie, jaargang 1980 (speciaal de nrs. 10, 11/12, 13, 14, 15, 21 en 23), van De Koninklijke Marechaussee (speciaal nr. 74, 1980, 9) en van Ons Wapen (speciaal nr. 26, 1980, 5); Tweede Kamer, Z. 1979-1980, 16 213, nr. 1 en nr. 2; Tweede Kamer, Z. 1979-1980, Handelingen, 26-28 augustus 1980, 5876-5903; Tweede Kamer, Z. 1979-1980, 15 800 Hoofdstuk IV en VII, nr. 77 (verslag van een mondeling overleg). Jammer genoeg zijn op dit moment (half januari 1981) nog niet de resultaten bekend van de enquête die op verzoek van de gezamenlijke vakorganisaties, inclusief de marechaussee-vereniging, door het W.O.D.C. wordt ingesteld onder alle politiemensen die de ongeregelde heden hebben meegemaakt. Deze enquête moet een duidelijke indruk geven 'van het gevoerde beleid en de organisatie tijdens de ongeregelde heden'. Voor een vergelijkbaar onderzoek, zie

1. hoe de ernst van de ongeregeldeheden globaal is beoordeeld, en wie/wat meer speciaal 'verantwoordelijk' wordt gesteld voor het gewelddadig karakter van de confrontaties;
2. welke wijzigingen worden voorgesteld en uitgewerkt i.v.m. de tactiek, de organisatie en de materiële middelen van de ME;
3. en tenslotte of en hoe de vraag naar de grenzen van de taak van de politie in dit soort ongeregeldeheden is gesteld resp. is beantwoord.

De algemene vaststelling waartoe ik na analyse van de documenten kom is, dat de diverse uitlatingen over de ongeregeldeheden: de achtergronden ervan, de deelnemers eraan, de te nemen maatregelen e.a., in belangrijke mate van elkaar verschillen. Die verschillen lijken in het algemeen samen te hangen met de globale politieke denkbeelden die de betrokkenen huldigen en meer speciaal met de verhouding waarin zij enerzijds t.o.v. de politie en anderzijds t.o.v. de demonstranten staan. Zo is het opvallend dat de CPN, de PSP en de PPR, zowel in de gemeenteraad van Amsterdam als in de Tweede Kamer, spreken over overdreven machtsvertoon van de zijde van de politie en over het escalerend effect hiervan en nauwelijks spreken over de plegers van geweld tegen de politie, terwijl de VVD op beide fora de grootscheepse inzet van ME terecht vindt, geen provocerende of escalerende effecten toeschrijft aan deze inzet, en de gewelddadige demonstranten houdt voor relschoppers die misdaden hebben gepleegd op de politie. En hoeft het gezegd te worden dat de politie-vakorganisaties de ongeregeldeheden heel anders beoordelen dan de kleine politieke partijen op de linkerzijde van het politieke spectrum? Als vanzelf nemen de vakbonden de verdediging van de politiemensen op zich en veroordelen zij in alle toonaarden degenen die op de 30ste april hebben gevochten tegen de ME. En terwijl zij vooral talrijke maatregelen voor de politie vragen om een dergelijke 'veldslag' beter aan te kunnen, zoals betere beschermende kleding en veiliger vervoermiddelen, wijzen bedoelde partijen met name op de gevaren van toenemende uitrusting en beveiliging van de politie en op de noodzaak om vóór alles de sociale problemen aan te pakken die aan ongeregeldeheden ten grondslag liggen. Ook kan ik mij bij lezing van de stukken niet aan de indruk onttrekken dat de P.v.d.A.-Amsterdam t.o.v. de demonstranten een genuanceerder en t.o.v. de politie een kritischer opstelling kiest dan de woordvoerder van deze partij in de Tweede Kamer. Spreekt de Heer Mug bv. op allerhande manieren over het provocerend en escalerend effect van de ME, de Heer Kosto neemt eerder het tegenovergestelde standpunt in. Ik neem aan dat het verschil in politieke 'nabijheid' t.o.v. 'de gebeurtenissen' tussen beide woordvoerders het verschil in standpunt mede kan verklaren.

Th.D. Kitch, *Police perception of riot activity*, Journal of Research in Crime and Delinquency, 7, 1970, 2. p. 120-156. Intussen heeft er van 22 tot 25 september 1980 op het Studiecentrum voor Hogere Politieambtenaren te Warnsveld wel al een 'landelijke' vergadering over de hele ME-kwestie plaatsgevonden, waarop het al gemelde Amsterdamse evaluatierapport een belangrijk uitgangspunt van de besprekingen vormde. Het verslag van deze vergadering is momenteel ook nog niet beschikbaar.

Omdat het te ver zou voeren hier in de 3 genoemde kwesties systematisch het standpunt van al degenen die in de betrokken stukken aan het woord komen, te behandelen, zullen we de bespreking van deze standpunten gedeels moeten beperken tot die van de politie, van de politie-vakbondorganisaties, van het college van burgemeester en wethouders van Amsterdam, van de ministers van binnenlandse zaken en van justitie en van enkele ministeriële ambtenaren. Deze standpunten zijn bepalend voor de richting waarin de organisatie van de politiële handhaving van de openbare orde zich voorlopig zal ontwikkelen.

III.1. De tegenstanders en hun geweld

Het is een feit dat de ongeregeldeheden op de 30ste april voor de politie gepaard gingen met een geweldgebruik tegen de ME dat niet alleen niet verwacht werd maar dat haar ook vreemd, onbekend was. Dit is mij niet alleen van diverse zijden mondeling meegedeeld, maar blijkt ook uit het interview met W.A. Bernds in het Algemeen Politieblad van 21 juni 1980: 'Je hebt te maken met een totaal andere tegenstander, dan bijv. bij de Maagdenhuisrellen, de Nieuwmarktrellen of de Bouwvakrellen, ook vrij grimmig, maar niet te vergelijken met nu. De tijd van het agentje pesten is voorgoed voorbij. Je hebt nu te maken met een uiterst gemotiveerde, keiharde tegenstander, die, ik kan het niet genoeg zeggen, een nietsontziende wreedheid ten toon spreidt' (p. 308). De hoofdcommissaris van gemeentepolitie te Amsterdam J. Valken liet zich in zijn nieuwjaarsrede in soortgelijke bewoordingen uit. In stukken van de rijkspolitie wordt gesproken van 'zeer gewelddadig verzet' als het gaat om 'de Vondelstraat', 'de 30ste april' en de 'krakersacties' daarna. De politie-vakbondorganisaties hebben deze kwalificaties volmondig beaamd. Zo verklaarde de voorzitter van de Marechausseevereniging op 8 mei: 'De massale agressie, gevoed door een groot fanatisme en gericht op een vooraf gekozen doel, namelijk de relatief geringe politie-eenheid of soms de enkele politieman, deden een totaal nieuwe situatie ontstaan waaruit lering moet worden getrokken'. In de diverse afleveringen van *Kontak* wordt geschreven over 'het beestachtig gedrag van de rellenschoppers', 'een toneel van terreur en straatschenderij' en 'wilde vernielingsdrift op collega's', en in *De Politie* is o.a. sprake van 'veldslagen'.

In de stukken van de bestuurlijke overheid vindt men eenzelfde beoordeling van de situatie. Zo spreekt de nota van B. en W. van Amsterdam d.d. 16 mei m.b.t. de gebeurtenissen op 30 april over 'zeer ernstige ordeverstoringen (...), die tot veel slachtoffers hebben geleid, voor vele duizenden mensen alle plezier hebben vergald en zeer velen angst hebben aangejaagd'. En in de brief van de ministers van binnenlandse zaken en justitie aan de Tweede Kamer d.d. 13 juni wordt gesteld dat de ongeregeldeheden 'van een omvang en ernst' waren 'die in Nederland niet meer voor mogelijk werden gehouden'; het ging hier om 'een explosie van ongeregeldeheden'.

Afgezien nu van de betekenis van deze algemene perceptie (*16), is het

met het oog op de toekomstige organisatie van de politieke handhaving van de openbare orde vooral belangrijk dat zij bestaat en, nog belangrijker, dat zij is gekoppeld aan de verwachting dat zulke ongeregelde heden zich in de toekomst zullen of kunnen herhalen — want op basis van deze beoordeling wordt het ME-beleid onder meer herzien. Deze verwachting is duidelijk een van de ondertonen in de tekst van al de geraadpleegde documenten. Zij klinkt heel sterk door in de roep om maatregelen tot betere beveiliging van de ME tegen stenenregens e.a.. Soms ook wordt zij openlijk vertolkt, o.a. door de politie-vakbonden, door de leiding van de politiedirecties van de ministeries van binnenlandse zaken en van justitie, en door de beide meest betrokken ministers zelf. Zo schrijven de laatsten in hun brief aan de Tweede Kamer 'dat voortaan bij de beleidsbepaling rekening moet worden gehouden met de mogelijkheid dat die gebeurtenissen zich kunnen herhalen', wat, geleet op de weergegeven percepties, in elk geval een globale 'versterking' van de ME zal betekenen.

Het ligt verder voor de hand dat bij die 'beleidsbepaling' impliciet of expliciet ook de visie meespeelt die de betrokkenen hebben op de motieven van en de betrekkingen tussen de personen die op de 30ste april en op andere dagen hebben gevochten tegen de ME, en op de rol die de ME zelf eventueel in het ontstaan en de ontwikkeling van ongeregelde heden speelt.

Gedetailleerde studies van ordeverstoringen tonen aan dat het uitermate moeilijk is om te bepalen wie precies betrokken zijn in zulke beweeglijke, veelzijdige en omvangrijke gebeurtenissen ('the faces of the crowd'). In het licht van deze bevinding is het begrijpelijk dat in de geraadpleegde documenten op tal van plaatsen betrekkelijk algemene termen als 'tegenstanders', 'raddraaiers' en 'rellenschoppers' worden gebruikt, waarin als 't ware ligt opgesloten dat het ging om lieden die vrij los van elkaar ('meelopers') veeleer om het vermaak dan om 'goede' (politieke) redenen hebben gevochten tegen de ME. In de nota van B. en W. van Amsterdam wordt dit ook onomwonden zo gesteld: 'Overigens wijst alles erop, dat vooral in het verdere verloop van de rellen meer sprake is geweest van nihilistisch optreden van op rellen en stenen gooien beluste groepen dan van het optreden van een bewust politiek geïnspireerde beweging' (p. 1383).

(*16) De historische studie van ordeverstoringen is in Nederland nog niet ver. Naast de in dit verband belangrijke studie van P. van Reenen, *Overheidsgeweld. Een sociologische studie van de dynamiek van het geweldsmonopolie*, Alphen aan den Rijn, 1979, is er eigenlijk niet veel op de markt. Een van de weinige interessante publikaties is nog R.M. Dekker, *Oproeren in Holland gezien door tijdgenoten*, Assen, 1979, waaruit o.a. blijkt dat het er ook in de 17e eeuw keihard aan toe kon gaan in Amsterdam. En verder ook Werkgroep GAL, *De zinkwitstaking 1929*, Maastricht, 1979, J.C. Grayson, *The civic militia in the County of Holland, 1560-81: politics and public order in the dutch revolt*, B.M.G.N., 95, 1980, 1, 35-63. H. Bakker en E. Nijhof, *Het Jordaanoproer*. Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis, 4, 1978, 10, 35-69. Wanneer men zich een beeld wil vormen van de roemruchte Nieuwmarkt-rellen is de visie van J. Naeyé, *De sterke arm*, Amsterdam, 1979, een onmisbare geheugensteun. Om die rellen qua 'beeld' te kunnen vergelijken met de ongeregelde heden van de 30e april moet men zich op dit moment nog tevreden stellen met P. Babeliowsky e.a. *Het Feest dat Wiegel wilde*, 30 april 1980, Wageningen, 1980.

Maar dit citaat wijst er tevens op dat ook B. en W. eraan twifelen of niet het *ontstaan* van de ongeregeldeheden moet worden toegeschreven aan het optreden van bepaalde politieke groepen i.c. bepaalde geledingen van de krakersbeweging. Het college stelt echter vast 'dat geen politieke of ideologische groep zich voor de demonstraties verantwoordelijk heeft gesteld'. Bij deze vaststelling nu sluit zeer goed de opvatting aan die in politiekringen en (van hieruit?) ook op regeringsniveau nogal opgeld doet nl. dat er een 'harde kern van activisten', 'een vorm van organisatie', een 'kleine minderheid', een 'duidelijk kwaadwillige groep', 'leiders', 'veroorzakers' of 'ophitsers' *achter* de ongeregeldeheden hebben gezeten, en dus niet-aanspreekbaar en niet-zichtbaar waren. Zeker, het mag niet op voorhand worden uitgesloten dat bepaalde zgn. politieke figuren of groepen de ongeregeldeheden in meer of mindere mate hebben 'georganiseerd'. Aan de andere kant moet men er ook oog voor hebben dat het gebruik van zoiets als een 'conspiratie-theorie' in dit soort gevallen door de politie gemakkelijk voortvloeit uit de dagelijkse, individualiserende visie van de politie op de wereld om haar heen en op de 'buitenwacht' in het bijzonder. En moet men ook beseffen dat het hanteren van zo'n theorie op het moment zelf misschien wel depolitiserend of de-escalierend op de gebeurtenissen inwerkt, maar dat dit op langere termijn gezien een onderschatting of miskenning van de aard en de omvang van de problemen tot gevolg kan hebben. Hoe dan ook, wat de organisatie van het ME-optreden betreft, werkt zulk een theorie maatregelen in de hand die gericht zijn op de zo vlug mogelijke uitschakeling van de 'activisten', informatie- en speciale aanhoudingseenheden ('snatch squads'). (*17)

En de rol van de ME zelf in de ongeregeldeheden? In paragraaf II werd uiteengezet dat op de 30ste april het beleid er duidelijk op was gericht om de inzet van de ME tot het uiterste uit te stellen, onder andere op grond van de politieke wetenschap dat momenteel de inzet van de ME escalierend werkt. Leest men vervolgens de documenten die naderhand door de politie en het bestuur zijn opgemaakt, dan valt het ten eerste op dat in het algemeen een provocerend of escalierend effect van de inzet en het daadwerkelijke optreden van de ME wordt ontkend of tegengesproken. Zo schrijft het college van B. en W. van Amsterdam in zijn nota dat 'door het verloop van de gebeurtenissen (helaas is) gebleken, dat er niet te veel personeel was opgeroepen' (p. 1377) en dat 'de stelling dat het politie-optreden *oorzaak* van de escalatie zou kunnen worden genoemd, met kracht van de hand (moet) worden gewezen. Als een duidelijk kwaadwillige groep erin was geslaagd, tot de Dam door te dringen, zouden de gevolgen niet te overzien zijn geweest' (p. 1382). Bij de behandeling van de brief aan de Tweede Kamer over de gebeurtenissen (op 26-28 augustus 1980) poneerde minister Wiegel herhaaldelijk de stelling dat in het algemeen 'het inzetten van veel manschappen in precarie situaties

(*17) Voor een meer omstandige uiteenzetting van deze problematiek, zie A.M. Platt (ed.), *The politics of riot commissions*, New York, 1971, p. 314-329; J. Skolnick a.o., *The politics of protest*, p. 258-268; en R. Stark, *Police riots*, Belmont, 1972, p. 139-177.

eerder de-escalerend dan escalerend werkt'. Weer later schreef G. Koffeman in *Kontakt* (nr. 23, p. 5): 'Niemand kan de politie thans nog, zonder zichzelf belachelijk te maken, een escalerende rol in conflictsituaties in de orde van grootte als in het geval van de Grote Wetering opnieuw weer werd gemanifesteerd, toeschrijven'. Veeleer wordt in alle documenten beklemtoond dat de ME, ofschoon ze soms hard moest terugslaan, in 't algemeen beheerst en terughoudend is opgetreden, zozeer zelfs dat ze daar zelf het slachtoffer van geworden is (*Kontakt*, nr. 11-12, p. 7). En waar er al sprake is van een bijdrage van de ME tot de duur en de ernst van de ongeregelheden, wordt deze enerzijds toegeschreven aan het feit dat de ME zich op 30 april rond de Dam 'niet kón terugtrekken, waardoor een permanente confrontatie onvermijdelijk werd' (brief ministers aan de Tweede Kamer), en anderzijds aan het feit dat de politie onvoldoende arrestaties heeft kunnen verrichten. Wel is met name in de Amsterdamse gemeenteraad gediscussieerd over 'het gat' tussen de ME en de wijkagent: 'Als men demonstranten direct laat botsen op de Mobiele Eenheid, kan men er vergif op innemen dat de zaak misgaat' ... 'Bekeken zou moeten worden, of er een instrument is tussen de wijkagent op de fiets en de Mobiele Eenheid met busjes en schilden' (Pelle Mug). De burgemeester beaamde 'dat op de nuances in politieoptreden verder moet worden gestudeerd' (p. 1191). Hierna zal worden aangegeven op welke wijze men denkt aangestipte 'gebreken' van het ME-optreden (zijn te statisch karakter, het tekort aan arrestatie-vermogen en de te grote overgang tussen gewoon geuniformeerd personeel en ME-ers) op te vangen.

Tenslotte nog een enkel woord over de momenten waarop de ME uit haar rol viel en stenen teruggooide, met de wagen op mensen inreed, sloeg met het handvat van de 'lange lat' enz. Uit de bestudeerde stukken blijkt dat men dit verschijnsel dat soms kan uitmonden in een heuse 'police riot' (de kwestie-Lijnbaansgracht verdient in dit verband speciaal de aandacht), enerzijds wil keren met een betere instructie van het personeel en anderzijds niet direct met onderzoek van klachten tegen individuele politieambtenaren maar liever door 'een meer structurele aanpak' (hoofdcommissaris J. Valken in zijn nieuwjaarsrede, p. 5). Of onder deze aanpak ook een algemene bezinning op de — hoe men 't ook draait of keert — min of meer militaire organisatie van de ME en van haar optreden verstaat, is niet bekend. Toch zou dit van belang kunnen zijn omdat vermoedelijk juist het onderbrengen van politiemensen, die sterk aan hun individuele zelfstandigheid zijn gehecht, in een hecht verband, ten grondslag kan liggen aan dit 'uit de band springen', wat dan weer een escalerend effect op ongeregelheden zou kunnen hebben. (*18)

III.2. *Over de tactiek, de organisatie en de materiële middelen van de ME*

Na de Nieuwmarktrellen in 1975 nam de politieke en politieke belangstelling voor de organisatie, de materiële middelen en de tactiek van de ME

(*18) R. Stark, op. cit., p. 126-139.

zienderogen af. In 1979 kwam het zover dat men zich in politiekkring zelfs wel eens afvroeg of de ME nog reden van bestaan had. Welnu, hiervoor is al gebleken dat de ongeregeldeheden op 29 februari — 3 maart 1980, op de 30ste april en op nog al die andere dagen (3 juli: eerste ontruiming Vogelstruys; 19 augustus: ontruiming Prins Hendrikkade; 8 september: tweede ontruiming Vogelstruys; 10 oktober: de 'metro-rellen'; 2 december: ontruiming Grote Wetering) heel wat problemen in deze 3 kwesties, die onderling ten nauwste met elkaar zijn verbonden, aan het licht hebben gebracht en heel wat discussie hebben losgemaakt. In mei 1980 werd er twee maal (op 6 en 14 mei) door of namens de ministers van binnenlandse zaken en van justitie beraadslaagd met de politie-vakbonden, op 20 mei werd de commissie inzake de bewapening en uitrusting van de gemeentepolitie resp. het korps rijkspolitie (commissie-Valken) gevraagd om advies uit te brengen over de bewapening resp. uitrusting van de mobiele eenheden, en in september 1980 vond er te Warnsveld een 'landelijke' beraadslaging plaats over de organisatie, de tactiek en de middelen van de ME.

Wat dit beraad zoal inhoudt, tenminste t.a.v. het korps rijkspolitie, kan het best worden geïllustreerd met het antwoord dat mij op een vraag terzake werd verstrekt: 'De gebeurtenissen te Amsterdam vóór, tijdens en na het inhuldigingsfeest en de daarbij plaats gevonden ongeregeldeheden, krakersacties etc. hebben mede geleid tot een opnieuw aan de orde stellen van de doelmatigheid van het 'keep-moving' systeem, de kwetsbaarheid van de ME bij het 'statisch' optreden, mede ten gevolge van een veranderde houding van de relmakers — doelgerichte acties op de ME-man — en de mogelijkheden tot het overbruggen van de 'steenworp' afstand tussen de met een schild en lange wapenstok uitgeruste ME-er en de met allerlei projectielen gooiende betoger en tenslotte ook de integratie van de bereden groepen en andere eenheden met een specialistisch karakter (bijv. pantserwagens) in het geheel van het taktisch ME-optreden'. (*19) Dit citaat geeft in een notedop de evolutie weer die de ME momenteel doormaakt en die hierna in 't kort meer systematisch zal worden omschreven. Alvorens dit te doen dient er evenwel op te worden gewezen dat niet alleen in politieke kringen maar ook bij de politie wordt beseft dat een modernisering van de ME niet het (enige) antwoord op de ongeregeldeheden mag zijn. Om hoofdcommissaris J. Valken te citeren: 'Meer nog dan het vinden van de juiste tactiek bij verstoringen van de openbare orde zal een duidelijk, slagvaardig en samenhangend beleid van de overheid de verhoudingen in deze stad kunnen verbeteren'.

Het gevoelen dat het 'statische', 'defensieve' optreden van de ME in gesloten linies bij zulke ordeverstoringen niet functioneel meer is, leeft algemeen bij de politie. Dit optreden zal moeten worden vervangen door resp. worden aangevuld met een meer 'offensief', 'dynamisch' optreden, — een optreden dat vóór alles op verspreiding, op verstrooiing en desnoods op insluiting van

(*19) Brief A.P. Geelof d.d. 4/11/1980.

demonstranten is gericht en dat in elk geval voorkomt dat zij zich kunnen verzamelen tegen de (statische) ME en deze kunnen belegeren. Maar er wordt tevens gepleit om de inzet van de ME (nog) langer uit te stellen, en wel door groepen geüniformeerd personeel op te leiden in het vormen van afzettingen waarop vrij grote druk kon worden uitgeoefend (vgl. optreden Engelse politie). De inbouw van zulk een tussenfase in het optreden (-tussen dat van het normale geüniformeerde personeel en dat van de ME-) zou o.a. de kans op de geweldloze afloop van demonstraties vergroten en de publieke opinie t.o.v. de politie gunstig beïnvloeden.

Statisch optreden van de ME in gewelddadige ordeverstoringen vereist in elk geval dat de persoonlijke uitrusting van de manschappen wordt uitgebreid en verstevigd. Hiermee is men volop doende. Er is ± 9 miljoen gulden uitgetrokken om de 5000 ME'ers en de marechaussees te voorzien van gebitsbeschermers, keelbeschermers, scheenbeschermers en nog andere beschermers. De persoonlijke veiligheid van de ME'ers vereist ook 'versterking', en zelfs bepantsering van de ME-manschappenwagens. Hierover heeft de 'werkgroep bijzondere voertuigen' van de commissie-Valken in juli 1980 advies uitgebracht en inmiddels wordt al druk gebouwd aan het eerste 'gepantserd voertuig voor de mobiele eenheid'; het zal bestand zijn tegen o.a. stenen, trottoirtegels, stoepranden, etc. In het overleg tussen de ministeries en de politievakbonden hebben laatstgenoemde organisaties er wel voor gewaarschuwd 'dat de aan te schaffen uitrustingsstukken van een zodanige aard dienen te zijn dat naar buiten toe niet de indruk wordt gewekt dat vanaf dat moment naar hartelust met stenen mag worden gegooid'. (*20)

Om een meer dynamisch optreden van de ME te bewerkstelligen zal het niet alleen nodig zijn om basis-eenheden minder zwaar uit te rusten, maar wordt ook gedacht over een betere inschakeling van meer beweeglijke speciale eenheden als de ruitery, de motorrijders, de waterwerpers en desnoods pantservoertuigen.

Met het oog op de verhoging van de doeltreffendheid van zowel het statische als het dynamische optreden wordt verder gediscussieerd over de noodzaak om het politieke inlichtingenwerk te vermeerderen, over de toegenomen behoefte aan verkenningseenheden gedurende de ongeregelde heden, en over de mogelijkheden en moeilijkheden van aanhoudingseenheden (men herinnere zich de incidenten bij de ongeregelde heden rond de ontruiming van de Grote Wetering) om op 'planmatige' wijze 'aanstichters, aanvoerders en hoofddaders van de meelopers te isoleren en te identificeren'. Ook wordt wel gepraat over een ruimer gebruik van film- en video-camera's om de herkenning achteraf van demonstranten te vergemakkelijken.

Maar in welke tactische sleutel het optreden ook staat, de herhaalde ongeregelde heden in Amsterdam hebben de politie ook geleerd dat behoorlijk grootschalig ME-optreden in elk geval goede verbindingen (talrijke kanalen,

(*20) *Algemeen Politieblad*, 129, 1980, 23, p. 561. *Het Tijdschrift voor de Politie*, 43, 1981, 1, p. 28. *De Politie*, 35, 1980, 12-13, p. 5.

uniforme apparatuur, zo mogelijk geheime frequenties of codes) en voldoende speciaal en uniform rollend materieel veronderstelt. Dwingende voorschriften van de centrale overheid op dit punt worden algemeen noodzakelijk geacht.

Het spreekt verder bijna vanzelf dat de uitbouw van een dergelijke ME niet enkel een grondige verbetering van de logistieke infrastructuur met zich meebrengt maar ook vereist dat de opleiding en de oefening van de ME wordt verlengd, opgevoerd en (naar functies) meer wordt gespecialiseerd. En volstrekt onontbeerlijk voor het leiden van zo'n gedifferentieerde, gespecialiseerde en beweeglijke ME bij massale ongeregelde heden is de vorming van goed uitgeruste en goed geoefende staven, waarin de logistieke en personele, de operationele, en de informatieve functies op geïntegreerde wijze worden waargenomen. De absolute noodzaak van zulke staven wordt onderstreept door het feit dat al in juni 1980 de officiële werkgroep 'Geïntegreerde staven bij politie-optreden in groot verband' werd ingesteld. (*21) De uitkomst van het overleg in deze werkgroep schijnt — volgens de toelichting bij de 'politiebegroting' voor 1981 — te zijn dat er 'zowel landelijk als provinciaal en lokaal coördinatiecentra, bestaande uit een beleidsstaf en een uitvoerende staf', worden ingericht en dat er inderdaad 'geïntegreerde stafbestanden van rijks- en gemeentepolitie (worden gevormd, CF), teneinde de in het land aanwezige deskundigheid zo goed mogelijk te kunnen benutten'. (*22) De opbouw van deze structuren moet dus eigenlijk het 'gat' vullen tussen een hoofdzakelijk gemeentelijk gebonden politieapparaat en een toenemende landelijke inzet ervan met het oog op de handhaving van de openbare orde.

Een heel apart punt in deze ontwikkeling is het meer bekende 'gat': dat tussen de wapenstok en het vuurwapen (buiten gevallen van individuele noodweer). In de politie, en toch zeker in de gemeentepolitie, wordt vrijwel unaniem het gebruik van vuurwapens in ME-verband afgewezen. Niet alleen vindt men dat het gebruik van vuurwapens met het oog op de handhaving van de openbare orde niet meer tot de politietaak kan worden gerekend, maar ook is men bevreesd dat vuurwapengebruik van de zijde van de politie o.a. de bewapening van de 'tegenpartij' in de hand werkt en de publieke opinie doet afkeren van de politie. Wel wordt het nodig gevonden, ook al om het individueel gebruik van vuurwapens in noodweersituaties te beperken, te zoeken naar een tussenoplossing voor het geval van zéér bedreigende situaties voor de ME. Ofschoon de gedachte aan zo'n tussenoplossing ook op regeeringsniveau en in de Tweede Kamer wel steun kreeg, werd van meet af aan eigenlijk betwijfeld of er een geschikt wapen bestond om dit 'gat' op te vullen. (*23)

Tot op zekere hoogte was het dan ook een verrassing dat hoofdcommissa-

(*21) Algemeen Politieblad, 129, 1980, 21, p. 528.

(*22) De Politie, 35, 1980, 20, p. 6-7.

(*23) Zie b.v. het overleg tussen de ministers van binnenlandse zaken en van justitie en de politievakbonden op 6 mei 1980. Kontakt, 4, 1980, 10, 3-4.

ris J. Valken, op 5 januari jl. verklaarde dat hij in beginsel voorstander is van het invoeren van de rubberkogel bij grote ordeverstoringen. Ondanks de bezwaren die eraan kleven, zag hij het als een middel om effectief op te treden tegen een agressieve menigte. Enkele dagen later, op 10 januari, nam J. Valken voor de televisie deze verklaring terug en zei dat hij niet de indruk had dat de rubberkogel of een equivalent daarvan in Nederland zou worden ingevoerd. (*24)

Juist omdat deze kogel nu (nog) niet wordt ingevoerd en er over de eventuele invoering ervan dus nog een open discussie mogelijk is, maar vooral omdat de invoering van zulk een kogel verstrekkende gevolgen voor de politie kan hebben o.a. in bepaald opzicht de kritische zone tussen ME en leger versmalt, zal een aparte bespreking aan deze kogel worden gewijd.

III.3. Hoever gaat de taak van de politie bij de handhaving van de openbare orde?

Met deze vraag begint de *Evaluatienota Mobiele Eenheid 30 april 1980*. En ook in het overleg dat de politie-vakbonden op 6 mei 1980 met de betrokken ministers hebben gehad, is die vraag aan de orde gesteld. (*25) Na hetgeen hiervoor over de huidige ontwikkeling van de ME is geschreven, is dit alleszins begrijpelijk. Niet alleen de kwestie van het (vuur-)wapengebruik roept deze vraag op maar ook de groeiende infrastructuur van de ME, de verdergaande specialisering van eenheden, de 'verzwaring' van uitrusting en materieel, de vorming van boven-locale stafbestanden en de groeiende behoefte aan verdere opleiding van ME-mansschappen. Hoever men hiermee moet gaan hangt inderdaad af van het antwoord op de vraag hoever de taak van de politie bij de handhaving van de openbare orde gaat. Maar uit vorenstaande beschrijving van de tegenwoordige ontwikkeling van de ME blijkt ook wel dat in de praktijk het (vage) antwoord al gegeven is: de ME moet ook opgewassen zijn tegen zeer ernstige, massale gewelddadige ongeregelde heden.

Dit antwoord sluit overigens volkomen aan bij de discussies die in de politie-vakbonden, in de Amsterdamse gemeenteraad, op de ministeries van binnenlandse zaken en van justitie en in de Tweede Kamer zijn gevoerd over de ME. Uit deze discussies blijkt enerzijds dat van inzet van het leger al helemaal geen sprake kan zijn maar dat ook niemand voelt voor een 'oproerpolitie', 'een speciaal opgeleide terreurpolitie', 'nieuwe gespecialiseerde eenheden' etc., en anderzijds dat er niemand, maar dan ook niemand heeft gepleit voor afschaffing of afbouw van de ME; er zijn hooguit, o.a. door de PSP, enkele woorden gewijd aan de mogelijke nadelen van de opvoering van de uitrusting van de ME. (*26) Op het congres van de Algemene Christelijke Politiefederatie dat op 3-4 juni 1980 plaatsvond, poneerde de voorzitter van

(*24) De Telegraaf, 6 januari 1981, p. 3. NRC-Handelsblad, 12 januari 1981, p. 3.

(*25) Kontakt, 4, 1980, 10, p. 3.

(*26) Zie meer in het bijzonder *Kontakt*, 4, 1980, 14, 6; 21, 3. *Algemeen Politieblad*, 129, 1980, 13, p. 327. Tweede Kamer, Z. 1979-1980, Handelingen, 26-28 augustus 1980, 5885.

deze federatie zelfs onomwonden de stelling dat het weren van de ME een 'veel ernstiger situatie' zou hebben doen ontstaan met het oog op de orde-handhaving. (*27) En in het mondeling overleg dat de vaste Commissies voor Justitie en voor Binnenlandse Zaken van de Tweede Kamer op 8 mei 1980 met de betrokken ministers hebben gevoerd 'over enkele onderwerpen, de politie betreffende', werd duidelijk vastgesteld dat de regering geen 'oproerpolitie zoals die bij voorbeeld in Frankrijk bestaat' wenst, en dat het daarom van zoveel belang is 'dat de — nogmaals — gewone politiefunctionarissen die in een mobiele eenheid opereren niet alleen bij kraakacties of rellen worden ingezet, maar ook voor andere, meer vreedzame activiteiten'. 'Juist dat brede takenpakket maakt dat de mobiele eenheid niet tot een gespecialiseerde oproerpolitie wordt'. Alleen zo ook kan een 'ongunstige en onjuiste symbolisering van de mobiele eenheden' worden voorkomen. (*28)

Toch is deze stellingname van de regering onduidelijker dan op het eerste gezicht lijkt. Ten eerste omdat zij uitgaat van een beeld van (de Franse) 'oproerpolitie', de CRS, dat helemaal niet strookt met de werkelijkheid daarvan. Deze dienst, zijnde een *onderdeel* van de *police nationale*, heeft weliswaar als hoofdtaak om de openbare orde te handhaven, maar verricht verder ook activiteiten zoals verkeerstoezicht, patrouilles in toeristengebieden en aanpak van jeugddelinquentie. (*29) Ten tweede is het toch ook zo — of men dat nu graag ziet of niet — dat ook de ME hoofdzakelijk is georganiseerd op en gespecialiseerd in het voorkomen van resp. optreden tegen min of meer gewelddadige verstoringen van de openbare orde, ook al kan en wordt zij ook ingezet voor taken als afzettingen bij festiviteiten of hulpverlening bij natuurlijke of industriële rampen. Hiermee is natuurlijk niet gezegd dat de huidige ME hetzelfde is als de CRS, maar de vraag rijst zo langzamerhand wel waarin precies de ME van zulke organisaties verschilt of moet verschillen, zeker als men weet dat de CRS is ontstaan uit de 'groupes mobiles de gardiens de la paix' die in 1936 werden gevormd bij de (gecentraliseerde) gemeentepolitie. Ten derde mag men niet uit het oog verliezen dat de organisatie van de Nederlandse politie met het oog op het optreden tegen massale gewelddadige ordeverstoringen betrekkelijk gecompliceerd is: zowel de gemeente- en de rijks politie als de koninklijke marechaussee zijn hierbij betrokken. En gelet op de huidige ontwikkeling van de ME kan de vraag niet worden gepasseerd of de taakverdeling tussen die 3 diensten op dit stuk niet aan een zekere herziening toe is.

(*27) Kontakt, 4, 1980, 11-12, p. 8.

(*28) Tweede Kamer, Z. 1979-1980, 15 800, nr. 77 (verslag van een mondeling overleg, vastgesteld 14 augustus 1980).

(*29) Zie o.a. J.-P. Arrighi et B. Asso. *La police nationale. Missions et structures*, Paris, 1979.

IV. De ME tussen verleden en toekomst

Zoals vele vragen zijn ook de zojuist opgeworpen vragen vlugger gesteld dan beantwoord. Alleen al het gebrek aan gedetailleerde sociaal-wetenschappelijke studies over buitenlandse 'oproerpolitie' maakt op dit ogenblik een grondige vergelijking met de ME onmogelijk. In het kader van dit artikel is het wél mogelijk om i.v.m. de Nederlandse situatie kort twee kwesties aan de orde te stellen die bij het zoeken naar een antwoord op die vragen zeker niet over het hoofd mogen worden gezien. Zo lijkt het mij in het huidige Nederlandse verband aangewezen om nader in te gaan op een algemeen probleem dat met een omstreden woord als de militarisering van de politie wordt aangeduid, en op een meer speciaal probleem nl. de consequenties in dit verband van de mogelijke invoering van de rubberkogel.

Een ander belangrijk punt dat in dit verband zeker apart de aandacht verdient is dat van het gevaar van verzelfstandiging van de ME binnen de politie-organisatie. Omdat dit gevaar op dit ogenblik maar klein lijkt te zijn wordt hier van een bespreking van dit punt afgezien. Alleen zou ik willen opmerken dat in combinatie met de eigen opleiding, de eigen middelen en de eigen logistieke infrastructuur, de eigen bovenlokale stafvorming voor groot-schalig optreden wel eens een belangrijke bron van verzelfstandiging t.o.v. de huidige (interne) organisatie van de korpsen en t.o.v. het 'normale' politiewerk zou kunnen betekenen.

IV.1. De militarisering van het politieapparaat: van vijanden via medeburgers naar tegenstanders?

De laatste jaren wordt i.v.m. de Nederlandse politie geregeld gesproken van militarisering. Dat deze typering door de politie gewoonlijk niet in dank wordt afgenomen, is héél begrijpelijk: historisch gezien zijn militaire politie-organen en gemilitariseerde politiediensten altijd in hoofdzaak bestemd geweest voor de beteugeling van collectief protest van de bevolking tegen het beleid van de gevestigde macht. (*30) Een groot probleem is echter wat onder militarisering moet worden verstaan, ook op dit ogenblik. Immers, ten eerste is er al de kwestie dat het moderne politieapparaat niet zonder meer *tegenover* het leger kan worden geplaatst omdat het vanaf zijn ontstaan in meer of mindere mate militaire kenmerken heeft vertoond. Ten tweede is er het probleem dat legers, zowel vroeger als tegenwoordig, die worden ingezet

(*30) Bijv. P. van Asseldonk, *'Angst is de richtlijn geworden'; de militarisering van het politie-apparaat*. KRI, 8, 1978, 9-10; p. 5-8. B. Chorus, *Militarisering van de politie*. Krakerstribunaal. Amsterdam, 1980, 22-24. E. Nicolas, P. van Tongeren e.a. (red.), *Repressie in Nederland*. Amsterdam 1980. Een reactie uit politiekering omtrent dit soort publikaties is te lezen in A. Vermey, *De stakingen in 1979 in Rotterdam*. Het Tijdschrift voor de Politie, 42, 1980, 7, p. 337-346. Deze schrijft o.a.: 'Daarnaast moet m.i. niet worden vergeten, dat het optreden van politie-eenheden in speciaal gevechtuniform – hoe noodzakelijk overigens vaak ook – vaak een 'schijn van waarheid' verschaft aan het ongunstige beeld dat bepaalde groepen omtrent de politie trachten op te roepen en derhalve hun uiteindelijke bedoelingen vaak in de kaart speelt' (p. 339).

voor de handhaving van de openbare orde niet zonder meer op één lijn mogen worden gesteld met legers die gewikkeld zijn in internationale conflicten: legeronderdelen die met deze taak worden belast, beginnen anders, meer 'politieel', op te treden. (*31) En ten derde is er het probleem dat de criteria aan de hand waarvan politie en leger van elkaar zouden kunnen worden onderscheiden niet vast staan d.w.z. zowel in de tijd veranderen als niet door iedereen worden gedeeld. (*32) Om in het concrete geval te spreken van militarisering van een politieapparaat is dan ook niet zo'n eenvoudige zaak.

Een van de minst gecompliceerde én een van de beste manieren om te onderzoeken of er sprake is van militarisering van 'n politieapparaat bestaat hierin dat men aan de hand van bepaalde criteria de situatie van het politieapparaat in dit opzicht op twee verschillende momenten met elkaar vergelijkt. In dit geval zou men de toestand in 1945, toen de grondslagen van de organisatie van het huidige politieapparaat werden gelegd, kunnen vergelijken met de huidige toestand. Als vergelijkingspunten kunnen o.a. worden gebruikt: het aandeel van legeronderdelen en/of militaire politiediensten in de uitvoering van politietaken; de uitrusting, bewapening en materiële middelen; de hiërarchische verhoudingen; de werkverdeling resp. de organisatievormen; en de opvattingen omtrent de taakuitvoering (operationele ideologie).

Ook al door gebrek aan voldoende empirisch materiaal kan deze vergelijking, toegespitst op de ME en de 'harde bijstand' hier maar oppervlakkig worden gemaakt. Maar op zijn minst kan worden gezegd, dat toch wel de uitkomst van zo'n vergelijking erop moet wijzen dat het probleem van militarisering van het politieapparaat ook op dit ogenblik een reëel probleem is.

IV.1.1. De situatie direct na de oorlog

Ook op dit ogenblik, omdat er bij of na de bevrijding ook heel wat discussie was over het (noodzakelijk of onwenselijke) militaire karakter van het toekomstige politieapparaat. Een van de meest markante discussiestukken uit die tijd is wel de brochure van K. Broekhoff, *Enkele aspecten van het politievraagstuk*. In dit zeldzame boekwerkje behandelde Broekhoff o.a. de verschillen tussen politie en leger. Ofschoon deze uiteenzetting op bepaalde punten beslist achterhaald is, bevat zij toch ook elementen die niet alleen vanuit historisch oogpunt van belang zijn. In het kader van dit artikel kan daaraan worden ontleend a) dat in een burgerlijk politieorgaan de individuele zelfstandigheid wordt gecultiveerd, en b) dat in een democratische rechtsstaat zo enigszins mogelijk 'het herstel der openbare orde, hoe ernstig de verstoring ook moge zijn, door de politie (behoort) te worden verricht', maar

(*31) Wat het verleden betreft kan o.a. worden verwezen naar een studie als T. Hayter. *The army and the crowd in mid-georgian England*. London, 1978. Voor de tegenwoordige tijd kan worden gewezen op militaire studies over ordehandhaving als F. Kitson. *Law intensity operations*. London, 1971, en A. Deane-Drummond. *Riot control*. London 1975.

(*32) Zie b.v. de discussie die recentelijk over dit probleem werd gevoerd in CILIP, 2, 1980, 6, 3-5; 7, 16-21.

dat de bestrijding van de 'binnenlandschen vijand' moet worden overgelaten aan het leger en bij voorkeur aan een militair georganiseerde politie. En Broekhoff voegde aan dit laatste toe dat 'een dergelijk militair instrument' niet kan worden geschapen 'door aan een groep burgerlijk georganiseerde politie een zekere militaire opleiding en uitrusting te geven'. Militaire titulatuur, machinegeweren etc. hoorden volgens hem bij een burgerlijke politie niet thuis. (*33)

Wendt men vervolgens de blik naar de wijze waarop het politieapparaat in deze tijd werd georganiseerd, dan ziet men onmiddellijk dat dit maar in beperkte mate strookt met Broekhoff's conceptie van een politieapparaat. De reguliere zgn. burgerlijke politie werd enerzijds gevormd door de gemeentepolitie die in ieder geval tot 1948 officieel inderdaad niet getekend werd door voor die tijd opvallende militaire karakteristieken maar feitelijk soms wel door 'semi-militaire' verhoudingen, en anderzijds door het korps rijkspolitie waarin niet alleen volgens wettelijk voorschrift de militaire tucht moest worden onderhouden, maar waarin ook volgens de *Commissie Doelmatigheid Politieapparaat* (1952) de 'gebezigde titulatuur, de bestaande rangen en de boven de Districtscommandanten doorgevoerde organisatie, de indruk wekt van een centraal en militair geleide bevelsorganisatie'. Dit belangrijke verschil tussen de gemeentepolitie en rijkspolitie moet vermoedelijk worden toegeschreven aan het feit dat het korps rijkspolitie, niet direct formeel maar zeker feitelijk, de onduidelijke rol van eerste bijstandsorgaan was gegeven wat o.a. met zich meebracht dat er in dat korps regelingen werden getroffen voor 'concentratie met spoed' en dat de aldus gevormde eenheden eventueel konden worden ingezet voor het verlenen van 'harde bijstand' d.w.z. bijstand met het oog op het tegengaan van ongeregelheden, daartoe bewapend met karabijnen en pistoolmitrailleurs. Was de reguliere politie toen formeel of bestuurlijk al een burgerlijke politie, vanuit politie-organisatorisch oogpunt was zij zo burgerlijk nog niet, en zij werd dit nog minder toen in 1948 bij de gemeentepolitie in de grote steden weer de zgn. karabijnbrigades werden opgericht, uitgerust met pistoolmitrailleurs, karabijnen en gepantserde voertuigen. Daarenboven was en is er nog de koninklijke marechaussee. Dit korps werd om (nog steeds niet helemaal opgehelderde) redenen weliswaar buiten de reguliere politie gehouden, maar moe(s)t ongetwijfeld nog tot het politieapparaat worden gerekend omdat het als militair politieorgaan enkel 'burgerpolitietaken' had en heeft o.a. het verlenen van bijstand aan de reguliere politie in spoedeisende of bijzondere gevallen d.w.z. wanneer 'er zeer ernstige ordeverstoringen of woelingen zijn ontstaan, of ernstige vrees daarvoor aanwezig is, en waarbij het gebruik van wapenen wellicht geboden kan zijn', of wanneer 'marechaussee beschikbaar is, terwijl rijkspolitie zich op een grote afstand bevindt en naar de plaats zou moeten worden gezonden'; in overeenstemming met deze positie in de bijstandsregeling — ná de rijkspolitie —

(*33) K. Broekhoff, *Enkele aspecten van het politievraagstuk*. Alphen aan den Rijn 1945, 1-19.

beschikte dit korps toen o.a. over mitrailleurs en pantserwagens. Het aantrekken van (ander) krijgsvolk moest 'het uiterste middel' zijn en blijven. In de politiewet werden de zojuist geschetste verhoudingen en verschillen tussen de gemeentepolitie, de rijkspolitie en de marechaussee in grote lijnen gehandhaafd. (*34)

IV.1.2. De operationeel-ideologische 'motoriek' van de verdere ontwikkeling

Alvorens nu over te springen naar de huidige organisatie van het politieapparaat met het oog op de beteugeling van ongeregelde toestanden, is het nodig om kort te verduidelijken welke operationeel-ideologische 'motoriek' naar mijn mening zit in de hervorming die deze organisatie de afgelopen 35 jaar heeft ondergaan. Het uitgangspunt heb ik eigenlijk zojuist uiteengezet: voorzover het politieapparaat na de oorlog op militaire wijze werd georganiseerd was dit in hoofdzaak met het oog op de uitoefening van grof en desnoods dodelijk geweld tegen 'de (binnenlandse) vijand'. De bestrijding van die vijand was het centrale operationeel-ideologische referentiepunt. Dit uitgangspunt werd nog eens bevestigd in de jaren 1953-1954 toen in de rijkspolitie speciale 'eenheden harde bijstand' en alom in de gemeentepolitie naar het voorbeeld van de karabijnbrigades 'mobiele afdelingen', later mobiele eenheden genoemd (naar het voorbeeld van de CRS: 'unités mobiles de police'?), werden geformeerd, om indien nodig die vijand te kunnen bestrijden. Om zich een beeld te kunnen vormen van de idee die aan deze reorganisatie ten grondslag lag, kan de lezing van het bijbehorende officiële voorschrift *Mobiele Eenheden* worden aanbevolen.

Deze organisatie van het politieapparaat kwam tot stand in de loop van de jaren '60-'70, toen steeds meer mensen zich steeds massaler op steeds meer punten collectief en openlijk, maar in 't algemeen betrekkelijk gewelddoos, keerden tegen de politieke en sociaal-economische ordening van de samenleving. Het centrale operationeel-ideologische oriëntatiepunt werd nu de 'medeburger', opgenomen in 'het publiek' en 'de menigte', waarmee in ieder geval met zo min mogelijk geweld, en dit dan nog slechts na onderhandeling, overreding of intimidatie, moet worden omgegaan. Deze nieuwe instelling van de politie komt op tal van plaatsen naar voren in de rapporten van de commissie-Enschedé, maar is met name uitdrukkelijk aanwezig in het Voor-

(*34) Voor een meer omstandige uiteenzetting van deze ontwikkeling mag ik verwijzen naar C. Fijnaut, *Opdat de macht een toevlucht zij?* Deel I, p. 333-373. Meer in 't bijzonder is nu gebruik gemaakt van de (niet-gepubliceerde) rapporten van de *Commissie Doelmatigheid Politie-apparaat* (1951-1952). W. De Gast, *Politie moet zich steeds opnieuw oriënteren op wereld om zich heen*. Korpsblad Rijkspolitie, 12, 1970, 3, p. 10-18. W. Kist, *Bij een lustrum*. Militair Rechtelijk Tijdschrift, 44, 1951, p. 665-673. F. Perrick, *De begrenzingen van de politietaken. V. Politie en bijstand*. Ubbergen, 1979, p. 1-8, 14-15, p. 20-21 (niet-gepubliceerd). *Verslag van de Commissie (Langemeyer) ter bestudering van het politievraagstuk*. 's Gravenhage, 1949, p. 78-84, p. 151-153, p. 223, p. 241-243. *Verklaring F.J.E. Hogewind, Directeur van de Rijks Psychologische Dienst*. Tweede interim-rapport van de commissie van Onderzoek Amsterdam, 's Gravenhage, 1967, bijlage 56, p. 2.

lopig Handboek voor het optreden in mobiele eenheid-verband (2 dln.), dat tussen 1972 en 1975 werd samengesteld door het ministerie van binnenlandse zaken.

En momenteel vindt er weer een nieuwe reconstructie van de organisatie plaats waarvan het centrale operationeel-ideologische oriëntatiepunt de gewelddadige 'tegenstander' is waartegen vrij direct en met harde middelen moet worden opgetreden. De hiervoor beschreven evaluatie van 'de gebeurtenissen' in Amsterdam door de politie e.a. getuigt m.i. duidelijk van deze aan de gang zijnde ommekeer. Wanneer men deze ontwikkeling samenvat vanuit het oogpunt van militarisering zou men kunnen zeggen, dat na een zekere globale militarisering van het gehele politieapparaat rond de jaren '50, er in de jaren '60 een demilitarisering heeft plaatsgevonden en dat er momenteel weer van een zekere 'herbewapening' sprake is.

IV.1.3. De operationeel-organisatorische veranderingen

Deze veranderingen, mede veroorzaakt door politieke en sociaal-economische veranderingen en hun terugslag op de 'openbare orde', zijn gepaard gegaan met grote wijzigingen in en ten aanzien van het gehele politieapparaat in relatie met de maatschappij, meer speciaal met de bestuurlijk-politieke overheid. Maar wanneer men nu alleen kijkt naar de algemene (operationele) organisatie van het politieapparaat, wat voor verschuivingen hebben zich hier dan in militair opzicht voorgedaan? Oppervlakkig gezien zou men kunnen zeggen dat er rond 1950 met name in de gemeentepolitie maar ook wel in de rijkspolitie militarisering heeft plaatsgevonden, zowel in termen van discipline en interne organisatie als in termen van wapens en middelen. Hoever deze militarisering in de reguliere politie is doorgedrongen, is niet te zeggen, maar gelet op 't feit dat deze verandering in de praktijk niet of nauwelijks door effectieve maatregelen van opleiding, oefening of interne organisatie werd geschraagd, moet ze vermoedelijk niet al te indringend worden geschat.

Anders ging het in de jaren '60-'70. Waar men misschien zou mogen verwachten dat de maatschappelijke veranderingen gepaard zouden zijn gegaan met een operationeel-organisatorische demilitarisering, is dit in feite niet gebeurd: met het oog op een betere beheersing van het geweldgebruik tegen de 'medeburger' werd de reguliere politie, en speciaal de gemeentepolitie, in operationeel-organisatorisch opzicht eerder gemilitariseerd dan gedemilitariseerd. Demilitarisering vond vooral plaats door de afschaffing van wapens als de pistoolmitrailleur en van de pantserwagens. De veelomvattende en ingrijpende (eigentijdse) militarisering vond vooral plaats door de daadwerkelijke opnemings- en oefening van grote aantallen politiemensen in de mobiele eenheden waarin per slot van rekening hedendaagse militaire bevelsverhoudingen en organisatievormen heersen en waarvan het uitzicht wordt bepaald door militaire 'gevechtsuniformen' en door geweldbestendige uitrusting en geweldbestendig rollend materieel. Om misverstanden te voorkomen moet hier wellicht worden herhaald dat deze ME bij (dreigende) ordeverstoringen gewoon-

lijk maar wordt ingezet als 'praten' door de overheid en door de politie niet (meer) 'helpt' en dan nog vooral op een terughoudende manier. (*35) Vuurwapengebruik wordt in dit verband uit den boze geacht en blijft zo veel mogelijk beperkt tot 'het incidenteel gebruik van het handvuurwapen' in geval van individuele noodweer. Slechts wanneer er 'sprake is van barricadesituaties met gevechtsoperaties, wordt optreden door de politie ongewenst geacht en zal van andere organen gebruik gemaakt moeten worden', in casu de marechaussee of andere legeronderdelen. (*36)

In aansluiting op deze ogenschijnlijk paradoxale ontwikkeling (de 'medeburger' wordt op 'n zeker moment geconfronteerd met een politie die naar verhouding tot haar 'geweldige' organisatie weinig geweld gebruikt) vindt er momenteel, zo lijkt 't toch, een zekere toenadering op het ideologische en organisatorische vlak plaats: de ideologische 'herbewapening' gaat gepaard met een zekere militarisering in termen van middelen, vaardigheden en organisatiestructuren, zoals uit de paragrafen I en II moge blijken. Hiermee wordt niet bedoeld dat momenteel iedere 'medeburger' in een 'tegenstander' verandert. Nee, dat niet. Maar wel dat er in de ME een heroriëntatie op de 'tegenstander' plaatsvindt, met alle discussie die dit met zich mee brengt, met name op het vlak van het gebruik van de vuurwapens. Het zal evenwel pas na jaren duidelijk zijn welke betekenis moet worden gehecht aan de discussies en veranderingen die momenteel m.b.t. de ME plaatsvinden.

Een punt apart in dit verband is de speciale organisatie die (ook) in de reguliere politie sinds 1972 is opgebouwd i.v.m. de aanpak van bepaalde 'misdadigers', terroristen en anderen. Men denke aan de Bijzondere Bijstandseenheid Rijkspolitie, aan de arrestatieteams bij de rijkspolitie en de gemeentepolitie, en verder aan de pantservoertuigen-groep van de rijkspolitie en aan de aan bepaalde korpsen van gemeentepolitie toegewezen pantservoertuigen. Het lijkt wel geen twijfel dat deze eenheden en de middelen (o.a. automatische wapens) waarover zij beschikken en beroep doen op militaire principes en vaardigheden resp. van militaire herkomst zijn. En als zodanig mag de vorming van deze eenheden en de aanschaf van deze middelen worden aangezien als een speciale vorm van militarisering van het politieapparaat en, voorzover zij tot de ME worden gerekend, van de ME.

De grote vraag is hier natuurlijk ook weer hoe van deze organisatie gebruik wordt gemaakt, waar m.a.w. de 'bovengrens' en waar de 'benedengrens' van haar gebruik ligt. Voorzover deze discussie mij bekend is, liggen die grenzen nog niet vast. Hoe dan ook, deze speciale organisatie dreigt de 'bovengrens' die in 1969 werd getrokken (incidenteel gebruik van het handvuurwapen in geval van individuele noodweer), te overschrijden. Het feit dat de 'benedengrens' niet vastligt brengt o.a. het risico met zich mee dat de 'bovengrens' van

(*35) Voor een algemene analyse hiervan, zie natuurlijk P. van Reenen, op. cit. Héél interessant is evenwel ook A. Vermey, art. cit.

(*36) *Analyse en therapie inzake enige aspecten van de politieke problematiek*. Studiecentrum voor Hogere Politieambtenaren, 1969, p. 45-50.

de algemene geweldsorganisatie hoger komt te liggen, temeer waar de ME niet helemaal losstaat van die speciale eenheden b.v. bij bewaking en observatie van door terroristische aanslagen bedreigde panden. (*37). Dat dit risico niet denkbeeldig is kan m.i. worden opgemaakt uit de toespraak van de nieuwe directeur van de Centrale Opleiding Mobiele Eenheden, W.A. de Kraker, op 7 maart 1980, dus vlak na 'de Vondelstraat', waarin in 't algemeen werd gesteld dat 'wij er niet voor moeten terugschrikken ons personeel militair aandoende technieken en vaardigheden bij te brengen. Niet omdat we zo graag soldaatje spelen, maar om onze mensen zo goed mogelijk geoefend hun taak, die door de overheid wordt opgelegd, te laten uitoefenen en voor hen een waarborg te scheppen dat men er zo gaaf mogelijk vanaf komt'. (*38)

IV.1.4. De evolutie van de koninklijke marechaussee

Bij het vorenstaande sluit direct die vorm van militarisering aan die daarin bestaat dat onderdelen van het leger (in de enge zin) en/of militaire politiediensten een (groeïend) aandeel krijgen in de uitoefening van de politietaak. Ook van deze vorm van militarisering is naar mijn mening sprake. Het meest opvallend maar het minst van belang zijn hier natuurlijk de Bijzondere Bijstandseenheden Krijgsmacht en Mariniers en het infanteriebataljon die in geval van terreurdaden kunnen worden ingezet om in politieverband bepaalde facetten van de politietaak i.c. welbepaalde 'offensieve' acties resp. zekere afzettingsdiensten uit te voeren. (*39) Voor de gewone burger minder opvallend, denk ik, maar naar de algemene en operationele organisatie van het politieapparaat toe veel problematischer is de evolutie van de koninklijke marechaussee sedert de jaren '60.

Het is hier niet die plaats om die evolutie breedvoerig te schetsen. Zij kan als volgt worden samengevat. Binnen het leger heeft de marechaussee enerzijds een meer zelfstandige positie verworven is en is zij anderzijds geëvolueerd naar een politiedienst met de gangbare specialisaties, materiële middelen. Binnen het politieapparaat heeft dit korps, sedert zijn massale inzet in Amsterdam in 1966, en via zijn aandeel in de aanpak van terroristische daden, via de betrekkelijk omvangrijke verlening van semi-permanente bijstand aan politiekorpsen-in-manschappen-nood en via de toegenomen inzet bij (dreigende) verstoringen van de openbare orde, de 'uitzonderlijke' positie die het in 1945-1946 was opgedrongen, verlaten en zeker in de ogen van de centrale overheid een eerder normale plaats in het politieapparaat verworven. Dit laatste blijkt tenminste zeer duidelijk uit het nieuwe ontwerp van een nieuwe politiewet, waarin de marechaussee — zij het ook op 't nippertje — voor het vervullen van de politietaken wordt gelijkgesteld met de reguliere

(*37) Zie voor nadere discussie op dit punt o.a. C.D. van der Vijver, *Geweldgebruik door de politie*, Zwolle 1980, p. 104-122.

(*38) R.P.-Magazine, 21, 1980, 8, p. 14-15.

(*39) Voor een discussie hieromtrent, zie het *Kontakbulletin*, nr. 39, mei 1979, van de *Stichting Volk en Verdediging* (De bestrijding van terrorisme, in het bijzonder de rol van de krijgsmacht daarbij).

politie. Is de marechaussee vanzelfsprekend gelukkig met dit resultaat van jarenlange inspanning, in de gemeentepolitie en in de rijkspolitie, maar ook wel in politieke kringen, is men er niet blij mee. Niet alleen vindt men dat deze ontwikkeling afbreuk doet aan het 'noodzakelijke eenheidsstreven der politie', maar men vreest ook 'dat afstand genomen wordt van de principiële keuze, die na de bevrijding werd gedaan nl. voor een *burgerlijke* reguliere politie'. En inderdaad, in ieder geval formeel maar zeker ook feitelijk bracht deze evolutie van de marechaussee binnen het politieapparaat in bepaalde mate een zekere vorm van militarisering van dit apparaat met zich mee, zij het ook dat o.a. door de eigen onzekerheid van dit korps over zijn nieuwe 'militaire' identiteit moeilijk valt te zeggen wat deze militarisering inhoudt. (*40) Om dit te bepalen volstaat een beoordeling van de 'KMAR-operatie' aan 'de Vondelstraat' niet.

IV.1.5. Naar een herverdeling van taken?

Keren we terug naar ons uitgangspunt: de situatie na de oorlog. Vergelijk men die situatie met de toestand op dit ogenblik dan mag m.i. gerust worden gesteld dat er een militarisering van het politieapparaat heeft plaatsgevonden, op de wijze en in de zin zoals die hiervoor zijn uiteengezet. Dit oordeel berust niet op 'negatieve beeldvorming', ofschoon deze óók reëel is, (*41) maar gaat onmiskenbaar terug naar feiten die nader onderzoek behoeven.

Dit neemt natuurlijk niet weg dat bij de analyse en beoordeling van deze ontwikkeling steeds zorgvuldig te werk moet worden gegaan. Zo zou ik b.v. niet graag het denkbeeld voor mijn rekening nemen dat de politie en marechaussee haar deze evolutie eenzijdig zouden hebben geforceerd. Hiervan is naar mijn mening in het geheel geen sprake. Mede op basis van de algemene en operationele structuur die direct na de oorlog werd gegeven aan het

(*40) Om enig inzicht te krijgen in de globale evolutie van de koninklijke marechaussee sedert de jaren '60 is op z'n minst de raadpleging van de vrij informatieve jaarverslagen van dit korps aangewezen. Hoe de marechaussee terugkijkt op de schijnbaar eindeloze weg naar het nieuwe ontwerp van een nieuwe politiewet kan men lezen in Van Lier. *KMAR-aspecten in de voorgeschiedenis van het ontwerp van een nieuwe politiewet*. Ons Wapen, 26, 1980, 5, p. 245-248; 6, p. 295-298; en in oktober-aflevering van dit tijdschrift. Wat de plaats van de marechaussee in het toekomstige (?) politie-apparaat betreft, zie het *Ontwerp van een nieuwe politiewet*, 's Gravenhage 1980, p. 14-16, p. 29, p. 42. Om te proeven wat deze plaats voor de marechaussee betekent, leze men b.v. het memorandum van de Marechausseevereniging, *De koninklijke marechaussee verkrijgt zijn recht*, Apeldoorn, 1980. De voornaamste kritiek op deze plaats (aangehaald in de tekst) werd geleverd door F. Perrick. *Ontwerp van een nieuwe politiewet*. Het Tijdschrift voor de Politie, 42, 1980, 9, 397-398. Op vraag van mij over deze kwestie liet de woordvoerder van de rijkspolitie mij weten dat men 'geheel (kan) instemmen' met de opvattingen van F. Perrick terzake. Wat de kritiek uit politieke kringen betreft kan o.a. worden verwezen naar de *Discussienota over het voorontwerp politiewet*, die verleden jaar werd uitgebracht door de 'werkgroep politie' van de VVD. Over de 'identiteitscrisis' van de marechaussee kan men een en ander lezen in *De Koninklijke Marechaussee*, 74, 1980, p. 8.

(*41) Een van de meest opmerkelijke uitingen die ik hiervan ken, was op 16 oktober 1980 op de T.V. te zien. In *Achter het nieuws* werd de voorzitter van een van de Franse politievakbonden geïnterviewd over de infiltratie van de FANE in de politie. Toen deze vakbondsleider het woord CRS in de mond nam, verscheen op 't scherm de volgende vertaling hiervan: 'onze ME'!

politieapparaat, heeft dit apparaat zich onder druk van belangrijke wijzigingen en moeilijkheden in het politieke en sociaal-economische leven en in wisselwerking met de collectieve, soms grimmige en/of massale, en in ieder geval steeds openlijke reacties hierop vanuit de bevolking, vrijwel overal in het land, o.a. langs de hiervoor aangeduide wegen ontwikkeld. De leidraad die de politie zelf in deze ontwikkeling heeft gevolgd, mag hier nog wel eens worden opgehelderd: het uitgangspunt is nog steeds aldus dat — zoals Broekhoff 't formuleerde — in een democratische rechtsstaat zo enigszins mogelijk 'het herstel der openbare orde, hoe ernstig de verstoring ook moge zijn, door de politie (behoort) te worden verricht'.

In samenhang met andere kwesties die de algemene organisatie van het politieapparaat betreffen (sterkte-problematiek of de 'strijd om het politiebestel'), is een van de consequenties van dit te rechtvaardigen beleid wél geweest dat de verhoudingen in het politieapparaat ingrijpend zijn gewijzigd. Met name de gemeentepolitie heeft onder invloed van het hiervoor geschetste militariseringsproces letterlijk en figuurlijk een belangrijke gedaantewisseling ondergaan. F. Perrick beweert (zie hiervoor noot 40) dat met de gelijkstelling van de marechaussee aan de reguliere politie afstand wordt genomen van de na-oorlogse principiële keuze voor een *burgerlijke* reguliere politie. Formeel-bestuurlijk mag dit zo zijn, vanuit politie-organisatorisch oogpunt werd dit principe al veel eerder aangetast, en wel op 't moment toen in de gemeentepolitie algemeen de mobiele eenheden werden ingevoerd. Broekhoff meende, weliswaar in het kader van de bestrijding van de 'vijand', dat men aan een burgerlijke politie geen militaire opleiding en uitrusting moest geven, maar het gebeurde toch. Verhoek die sedert 1953 was belast met de leiding van de ME in Amsterdam, pleitte in april 1967 bij de commissie-Enschede wel voor een betere organisatie etc. van de ME, maar hij verklaarde ook 'dat de grotere, daarvoor in aanmerking komende, gemeenten over een ME moeten beschikken, maar deze dient dan slechts 'de eerste klap' op te vangen en moet zich daarna weer zo spoedig mogelijk aan de normale politietaak kunnen wijden. Haar taak zal beperkt moeten blijven tot het bestrijden van ordeverstoringen van niet te ernstige aard, niet te grote omvang en niet te lange duur'. (*42) Wat zien we nu? Dat de ME-gemeentepolitie erop is of wordt voorbereid of georganiseerd om waar ook in het land gedurende langere tijd harde tot zeer harde klappen te incasseren en uit te delen.

Deze ontwikkeling roept terecht opnieuw de hiervoor aangehaalde vraag op: *hoever* gaat de taak van de (gemeente-)politie in geval van zeer ernstige ongeregeligheden? *Hoever* gaat in deze tijd, in onze tijd, het 'zo enigszins mogelijk' in het door Broekhoff geformuleerde beginsel? Vanzelfsprekend heeft de gemeentepolitie — afgezien van het gevoelen dat haar ontwikkeling op dit punt is opgedrongen door 'de gebeurtenissen' zelf die de laatste 15

(*42) *Verklaring A. Verhoek* in: Tweede interim-rapport van de commissie van onderzoek Amsterdam. 's Gravenhage, 1967, bijlage 74.

jaar hebben plaatsgevonden — goede redenen (gehad) om zelf zover mogelijk te gaan in de aanpak van min of meer ernstige ongeregelheden. Ik wil hier noemen: de ordehandhaving moet voor alles een gemeentelijke aangelegenheid zijn en blijven; de centrale korpsen zijn niet zomaar overal inzetbaar; de gemeentepolitie is het best op de hoogte van de plaatselijke situatie, de belangen en de gevoelens van de bevolking; mede hierom zal zij zo lang mogelijk zo burgerlijk mogelijk met de bevolking omgaan en slechts in het alleruiterste geval naar de (vuur-)wapens grijpen. Niettemin vraag ik mij af wat al deze redenen in deze tijd precies betekenen, en met name vraag ik me af of en zo ja wanneer hun gewicht opweegt tegen de dreiging van een voortschrijdende militarisering van deze gewezen eerste, meest burgerlijke 'linie' in het politieapparaat. Wanneer is het moment gekomen om de toch wel paradoxale ontwikkeling: de eigen militarisering om de inzet van (meer) militaire korpsen bij ernstige ongeregelheden te voorkomen, stop te zetten? Wanneer er pantserwagens aan te pas 'moeten' komen? Wanneer er met karabijnen gericht 'kan' worden geschoten? Wanneer de ME'ers 'moeten' worden geoefend in het man-tegen-man-gevecht? Of moet misschien een heel andere vraag worden gesteld: wanneer is werkelijk het moment gekomen om (de gemeentepolitie) te demilitariseren? Is dat misschien op dit moment?

Zoals uit het vorenstaande al blijkt kan deze kwestie niet los worden gezien van de positie en ontwikkeling van de centrale politiediensten. Het zou niet wenselijk zijn om de ME-gemeentepolitie af te bouwen als de centrale overheid tezelfdertijd over de middelen beschikt om op een door haar zelf gekozen moment een zeer krachtig politieorgaan in te zetten. Zeker, zover is het nog lang niet, maar ik geloof wel dat deze laatste mogelijkheid aan het kiemen is. Staat in de toelichting bij het nieuwe *Ontwerp van een nieuwe politiewet* immers niet dat, ofschoon 'de handhaving van de openbare orde een verantwoordelijkheid blijft van de burgemeester', 'de provinciale c.q. de centrale overheid voldoende mogelijkheden (krijgt, C.F.) om het beleid van de lagere overheden beslissend te sturen' ... Waarmee dan?, is de volgende vraag. Het is waar dat in de marechaussee de aspiratie wordt gekoesterd om niet slechts 'eerste bijstandsorgaan' maar 'eerste bijstand-verlenend politie-apparaat in handen van de regering' te worden. (*43) Waarom zouden centrale overheid en marechaussee in de toekomst elkaar niet vinden zoals zij elkaar nu in het nieuwe ontwerp van een nieuwe politiewet hebben gevonden?

Natuurlijk mogen ook de argumenten van de marechaussee om een meer vooraanstaande plaats in het politie-apparaat te krijgen, niet zonder meer terzijde worden geschoven: belangrijke verstoringen van de openbare orde hebben steeds meer een nationale achtergrond, een nationale betekenis en een nationale deelneming; de locale binding van de politie kan belemmerend werken voor een adequate aanpak van de ordehandhaving; een (gemeente-)

(*43) *Ontwerp van een nieuwe politiewet*, 57. F.J. van Lier, art. cit. (1), 247. De Koninklijke Marechaussee, 73, 1979, 8 ('Beleidsprogramma'), 169.

politie kan niet én integreren in de bevolking én zonodig met geweld er tegen optreden zonder de noodzakelijke vertrouwensband met die bevolking min of meer ernstig te schaden, geef dus de laatstgenoemde taak aan een bovenlocaal politieorgaan; de eigen onwrikbare loyaliteit aan het gevestigd gezag en de soms niet zo duidelijke loyaliteit van politiemensen, en nog andere argumenten. Maar ofschoon ook deze redenen een nadere discussie verdienen, en het mij ook bekend is dat in de marechaussee vooral wordt gedoeld op min of meer ernstige ordeverstoringen van bovenlocale omvang of betekenis met een 'ontwrichtende' invloed op de samenleving (?), en dit korps in die gevallen best wil optreden binnen de gegeven verantwoordelijkheid van de locale overheid, kan ik zijn streven niet onderschrijven. Voor mij is het in een democratie acceptabel dat de overheid een 'vuist' moet kunnen maken, maar een democratie lijkt in het algemeen het meest gebaat met een zo min mogelijk militair en een zo veel mogelijk lokaal georganiseerd politie-apparaat.

Het zal niemand verbazen dat de verwerkelijking van de toekomst die de marechaussee voor ogen staat, in de tegenwoordige politie-constellatie ook zou leiden tot aanzienlijke conflicten tussen marechaussee en rijkspolitie en zo waarschijnlijk tussen de ministeries van binnenlandse zaken en justitie, waar de huidige ontwikkeling van de marechaussee naar het schijnt slechts aanleiding geeft tot min of meer belangrijke meningsverschillen. Maar afgezien hiervan: zou een demilitarisering van de ME-gemeentepolitie kunnen worden afgestemd op een zekere keuze voor een bepaalde, eventueel meer militaire, ME-rijkspolitie. Hiertoe zijn, denk ik, in de politiewet wel mogelijkheden voorhanden, maar in de praktijk op dit ogenblik niet, omdat beide diensten, en dit valt vanuit hun positie in 'de gebeurtenissen' enigszins te begrijpen, meer met hun 'herbewapening' bezig lijken te zijn dan met de terugkeer naar een meer burgerlijke organisatie; de ene dienst wellicht nog meer dan de andere.

De enige 'oplossing' voor dit gehele probleem zit 'm op dit moment n.m.m. dan ook in een 'wapenstilstand' die door politie en marechaussee wordt benut om een eventuele herverdeling van taken in geval van ernstige verstoringen van de openbare orde te overwegen, maar liever nog om te zoeken naar een nieuwe, meer burgerlijke aanpak van deze ordeverstoringen. Hierbij besef ik goed dat het mogelijke welslagen van zo'n 'operatie' niet alleen afhangt van de politie maar ook van de instelling en het optreden van haar 'medeburger' en haar 'tegenstander' bij komende ongeregelheden.

IV.2. Nog enkele overwegingen bij de eventuele invoering van de rubberkogel

De problemen m.b.t. de invoering van de rubberkogel sluit zeer goed bij het vorenstaande aan. Tot nu toe is er in het openbaar vooral gesproken over de grote technische bezwaren van deze kogel waarvan de invoering wordt overwogen om in geval van zeer gewelddadige ordeverstoringen te beschikken

over een niet-dodelijk maar wel doeltreffend wapen tussen de wapenstok en het vuurwapen. (*44)

Omdat aan de invoering van een wapen met dergelijke risico's ook belangrijke politie-organisatorische en politieke aspecten zitten, is het zeker niet overbodig om deze elementen in de lopende discussie in te brengen. De hiernavolgende korte opsomming van deze kanten van de zaak is volledig gebaseerd op een rapport dat in Engeland in 1977 door een interdisciplinaire werkgroep van deskundigen over dit soort wapens werd opgemaakt voor de *Council for Science and Society*. (*45) Ofschoon dit rapport duidelijk is toegesneden op de Engelse situatie, de kwestie Noord-Ierland inclus, zijn de commentaren die erin worden geleverd op de eventuele invoering van o.a. de rubberkogel in Engeland zelf, ook in meer of mindere mate relevant voor de Nederlandse situatie. De technische problemen die in dit rapport uitgebreid worden besproken en de grote commerciële belangen die blijkbaar achter (sommige pleidooien voor) de invoering van dit soort wapens schuilgaan, worden hier nu buiten beschouwing gelaten.

De auteurs gaan ervan uit dat een middel als de rubberkogel wordt gekenmerkt door de tegenstelling dat het wordt gebruikt om burgers onder dwang te bewegen tot medewerking zonder ze ernstig te verwonden. Vervolgens poneren zij de stelling dat, gelet op de politiek-ethische gevoeligheid van de bevolking voor zulk soort middelen, een onbeperkt gebruik ervan de burgers zou doen verkeren in vijanden, en dat, als burgers door rubberkogels toch ernstig worden verwond, deze middelen hun doel missen, omdat ze dan in toenemende mate vijandschap tussen de bevolking en de overheid bewerkstelligen. Aan deze stelling wordt verder de opvatting verbonden dat het protest, ook het gewelddadig protest, van burgers vroeg of laat toch inhoudelijk moet worden beantwoord door de samenleving, en dat dus de politieke beteugeling van gewelddadig protest nooit alleen een kwestie mag zijn van berekening, van aanpassing van het eigen gebruik van geweld aan de hoeveelheid geweld die demonstranten aanwenden, hoe 'logisch' dit ook lijkt. De gebruikers van bedoelde wapens zullen zich minstens grondig moeten verdiepen in de achtergronden en het verloop van (de betrokken) ordeverstoringen, anders kan het gebruik ervan faliekant verkeerd uitpakken. Daarbij dient men met name te beseffen dat het gebruik van zulke kogels een doorbraak betekent van het principe dat ook in relsituaties burgers door de politie met zo min mogelijk geweld en zo veel mogelijk met mondelinge overreding tegemoet moeten worden getreden. Die kogels zijn op zich niet alleen al een vorm van grof geweld, maar zij maken ook elke vorm van persoonlijk contact

(*44) Zie o.a. het informatieve artikel van S. Suudi ('*Sputten traangas als alternatief voor rubberkogel heeft ook risico's*') in NRC-Handelsblad van 13-1-1981, p. 2.

(*45) P. Wiles, J. Issroff, B. Paskins, J.-R. Robinson and J. Ravetz. '*Harmless weapons*'. *The problems of the introduction of sophisticated weapons for the control of civil disorder in Great Britain*. London, 1977 (voorzover ik weet niet gepubliceerd). Van belang is verder ook C. Ackroyd, K. Margolis a.o. *The technology of political control*. Harmondsworth, 1977. R. Mark. *Policing a perplexed society*, London, 1977.

tussen politie en burger onmogelijk. Hun gebruik kan dan ook niet anders dan contra-productief zijn: nog meer geweld van de zijde van de demonstranten.

En niet minder belangrijk is dat de ingebruikneming van rubberkogels onvoorwaardelijk een zekere militarisering van de ordehandhaving met zich mee brengt die ook in de operationele organisatie van het politie-apparaat tot uitdrukking zal komen.

Met deze laatste woorden zal het duidelijk zijn waarom in dit artikel apart wordt gehandeld over de rubberkogel: de invoering van dit 'ongevaarlijk wapen' om het gat tussen de wapenstok en het vuurwapen te vullen zou wel eens een diepe kloof kunnen doen ontstaan tussen politie en demonstranten. Gelukkig zijn er in de politie ook wel mensen die juist die kant niet uit willen en liever overgaan tot de invoering van de nog gangbare Engelse manier van doen: politiemensen gewoon trainen op het trekken van persoonlijke kordons.

V. Tot besluit: politieproblemen zijn niet alleen de problemen van de politie

In de inleiding van dit artikel werd gesteld dat wij niet kunnen stilstaan bij 'de gebeurtenissen op 30 april 1980' omdat die, en zij niet alleen, de discussie over de gehele organisatie van het politie-apparaat met het oog op de handhaving van de openbare orde in beweging hebben gebracht. Er is nu een reconstructie van deze organisatie gaande waarvan in dit artikel de draagwijdte werd gepeild door een analyse van één van de problemen die hierbij aan de orde komen, dat van de (de-)militarisering van het politie-apparaat. Dit lijkt mij een fundamenteel én actueel probleem te zijn. Maar er doen zich vanzelfsprekend ook verdere problemen of vragen voor: de verzelfstandiging van de ME, de 'nationalisering' van het politie-apparaat op 't stuk van de ordehandhaving, de uitbreiding van het politieke inlichtingenwerk, de politieke loyaliteit en neutraliteit of het effect van de ME op de uitvoering van het dagelijkse politiewerk. De politie telt gelukkig veel mensen die zich terdege van deze problemen bewust zijn. En mede om dit feit tot uitdrukking te brengen heb ik hiervoor getracht zoveel mogelijk aan te sluiten bij de discussie die in de kringen van de politie vroeger en tegenwoordig daarover werd en wordt gevoerd. Een gewichtiger reden voor deze handelwijze is mijn opvatting dat zeker op dit ogenblik de 'politieproblemen' te belangrijk zijn om ze aan het politieapparaat en zijn overheid alleen over te laten. De problemen waarom het hier gaat verdienen een ruime publieke discussie, omdat de wijze waarop de politie bij ernstige ongeregeldeheden optreedt, in de vuurlinie dus, een belangrijke invloed kan hebben op het politieke klimaat in een bepaalde streek, in een bepaalde bevolkingsgroep, in het gehele land.

In 't bijzonder verdienen die problemen alle aandacht, omdat het anders misschien waar wordt wat H.J.A. Hofland niet zo lang geleden in de Haagse

Post voorspelde: 'Of ze wil of niet, de politie ontwikkelt zich tot een instrument tot onderdrukking van minderheden'. (*46) Persoonlijk kan ik nog niet goed overzien in welke mate deze sombere voorspelling hout snijdt, ook al zie ik ook wel dat o.a. de sociaal-economische achteruitgang (nieuwe) minderheden schept die zich politiek zouden kunnen roeren. Maar zelfs als het om uiteenlopende redenen enkel gaat om een speculatieve voorspelling moet deze uitspraak niet alleen voor het politie-apparaat belangrijk genoeg zijn om er in de discussie over de 'politieproblemen' goed rekening mee te houden. Wat een democratie waard is, hangt in hoge mate af van de wijze waarop haar politiemacht minderheden behandelt.

Het zou dan ook goed zijn dat een gedeelte van het miljoen dat de regering n.a.v. 'de gebeurtenissen' beschikbaar heeft gesteld voor wetenschappelijk onderzoek, zou worden besteed aan een studie van de reconstructie die momenteel in de politieorganisatie gaande is, van de effecten hiervan op de ordehandhaving en van de mogelijkheden om (ten dele) andere reconstructies mede onder ogen te zien. Hiervoor werd getracht aan te geven in welke richting de gedachten zouden kunnen gaan. Een belangrijk argument voor een keuze in deze richting is dat zij er op termijn de politieke overheid toe blijft dwingen om in belangrijke politieke en sociaal-economische kwesties langs de weg van het overleg toch bevredigende beslissingen voor de verdeelde burgerij te treffen. En het is hiervan dat een democratie het uiteindelijk moet hebben, en niet van geweld, noch van de kant van de burgers, noch van de kant van de overheid.

(*46) H.J.A. Hofland. *Het jaar van de krakers*. Haagse Post, nrs. 51-52, 20-12-1980, p. 35.